

Національна академія педагогічних наук України
Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКТ

**ОРГАНІЗАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО
СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

2023

УДК: 373.2:376

Організація інклюзивного освітнього середовища в закладах дошкільної освіти / – К., 2023. – с.

*Рекомендовано Вченою радою Інституту спеціальної педагогіки і психології ім. М. Ярмаченка НАПН України
(протокол № 11 від 21 грудня 2023 року)*

Матеріали посібника можуть бути використані керівниками дошкільних установ, вихователями, асистентами вихователів, дефектологами, психологами у процесі організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти. Також вони є актуальними для педагогічної спільноти, зокрема, студентів вищих навчальних закладів, що здобувають педагогічний фах у даному напрямі, а також науковців, батьків та громадських діячів.

Автори:

Ярмола Н.А., кандидат педагогічних наук, завідувач відділу інклюзивного навчання Інституту спеціальної педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка;

Квітка Н.О., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу інклюзивного навчання Інституту спеціальної педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка;

Ланін А.В., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу інклюзивного навчання Інституту спеціальної педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка;

Коваль-Бардаш Л.В. кандидат педагогічних наук.

ISBN

© Інститут спеціальної педагогіки і психології
ім. Миколи Ярмаченка, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

Частина I.

РОЗДІЛ 1. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА
ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ
ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Нормативно-правове забезпечення діяльності
інклюзивних груп в ЗДО

1.2. Принципи створення інклюзивного середовища в ЗДО

РОЗДІЛ 2. ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК
ЗАПОРУКА ЯКІСНОГО ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО
ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Фізичне середовище

2.2. Структурне середовище

2.3. Соціальне середовище

РОЗДІЛ 3. КОМАНДА СУПРОВОДУ ТА РОЛІ ЇЇ
УЧАСНИКІВ У СТВОРЕННІ ІНКЛЮЗИВНОГО
ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

3.1. Команда супроводу та її склад

3.2. Професійні ролі учасників команди супроводу

3.4. Здобувачі освіти як об'єкт навчання та виховання

Література

Додатки

ПЕРЕДМОВА

Основними завданнями інклюзивного навчання та виховання в закладі дошкільної освіти (далі ЗДО) є організація психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, реалізація корекційно-розвивального навчання, створення освітнього середовища, яке задовольнить освітні потреби дитини з особливими освітніми потребами, формування життєво важливого досвіду та цілеспрямованого розвитку когнітивних, мовленнєвих, моторних та соціальних функцій у дітей. Забезпечення ефективного впровадження інклюзії у дошкільну освітню ланку потребує інтегрованого, збалансованого використання загальноосвітніх та спеціальних технологій. Корекційно-розвивальна складова навчального-виховного процесу ЗДО з інклюзивним навчанням, у свою чергу, потребує доповнення та удосконалення: розроблення відповідних навчальних програм, які б знайшли свою реалізацію у варіативній частині Базового компоненту дошкільної освіти.

Інклюзивне навчання визначено як систему освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахуванні багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

Інклюзивне навчання часто вважають альтернативою інтернатній системі, за якою діти з особливими освітніми

потребами навчаються в спеціальних закладах освіти та змушені проживати в інтернатних відділеннях при них через їх територіальну розгалуженість.

Жодна дитина не має відчувати себе іншою та виключеною з освітніх, культурних і соціальних процесів – це головне завдання інклюзії.

В умовах сьогодення, коли інклюзивне навчання визначено як систему освітніх послуг, гарантованих державою, актуальними стають розробка та реалізація методів спеціальної психолого-педагогічної підтримки кожної дитини на всіх вікових етапах. Найважливішими завданнями є гармонізація відносин між навчанням і розвитком та підтримка сім'ї, найближчого соціального оточення дитини з особливими освітніми потребами. Затребуваними в сьогоденній ситуації стають дослідження, спрямовані не тільки на вивчення особливостей розвитку таких дітей, а й освітні індивідуальні потреби кожної дитини, створення оптимального індивідуального освітнього маршруту, що дозволяє зберегти дитину в сім'ї та максимально інтегрувати її в дитяче середовище.

Інклюзивне навчання базується на принципах недискримінації, врахуванні багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників і розглядається, як процес, що реалізує право дітей з обмеженими можливостями здоров'я на

отримання освіти в рівних умовах з їх однолітками в загальноосвітніх навчальних закладах. Як показує практика, і педагоги, і батьки розуміють, що інклюзивна форма навчання - це не тільки відкриті двері в загальноосвітній навчальний заклад, але це ще й відповідальність за результат освіти всіх дітей - учасників спільного навчання та виховання. Якість освіти безпосередньо залежить від того, наскільки надані освітні послуги відповідають освітнім потребам дітей з особливими освітніми потребами. Для того, щоб освітні установи могли адекватно на них реагувати, необхідно шукати ефективні освітні стратегії, моделювати і описувати їх для подальшого впровадження в практику.

Кожна дитина має право на середовище, в якому їй безпечно та комфортно, яке сприяє й стимулює її до розвитку та навчання. Територія дитячого садка та ресурси місцевої громади є найціннішими складовими для створення безпечного та інклюзивного середовища.

Надзвичайно організувати у закладі дошкільної освіти безпечне середовище. Дітям потрібне відчуття захищеності та свободи в освітньому просторі. А отже, середовище має бути контрольованим і передбачуваним. На сьогодні, керівники закладів освіти та педагоги України намагаються тримати ситуацію під контролем, продовжуючи працювати у надважких умовах воєнного стану, формуючи унікальний педагогічний досвід та беручи на себе новий рівень відповідальності,

усвідомлюючи наскільки важливий розвиток дошкілля як першої інституції, з якою стикаються і батьки, і опікуни дітей з особливими освітніми потребами.

Створення безпечного освітнього середовища для кожного, хто його потребує, враховуючи особливості, з'ясувавши потреби - це комплексне і складне завдання в сьогоденні. Бо йдеться не лише про безпечне фізичне середовище, а й його структурованість, соціалізованість, де якість взаємодії між учасниками процесу сприяє успішності навчального процесу в цілому.

Ключове на сьогодні - це адаптувати дітей до реального життя, надавати послуги, які вони потребують. І заклад дошкільної освіти (ЗДО) з інклюзивним навчанням без сумніву є установою, яка надає певну систему освітніх послуг, у відповідності до тих потреб, які виникають у дітей з особливими освітніми потребами у процесі розвитку та опанування першої сходинки у загальній системі освіти. Загалом організація системи таких послуг зводиться до наступних напрямів роботи:

- адаптація навчальних програм та освітніх планів, фізичного середовища,
- підбір методів та форми освітньо-розвивального впливу,
- використання існуючих у громаді ресурсів,
- включення батьків до взаємодії,

- створення професійних фахових зв'язків з іншими закладами для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей,

- створення позитивного клімату в освітньому середовищі ЗДО.

Впровадження освітніх інноваційних технологій надзвичайно модернізували сучасну освіту, проте не кожній дитині вони доступні, а надто тим, хто має особливі освітні потреби і потребує безпосереднього контакту для надання освітніх послуг. Відтак, в наступних розділах навчально-методичного комплексу зупинимось на принципах створення інклюзивного освітнього середовища та безпосередній ролі педагогічних працівників закладів дошкільної освіти та взаємодії дітей, педагогів, батьків і громади.

РОЗДІЛ 1. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Нормативно-правове забезпечення діяльності інклюзивних груп в ЗДО.

Реалізувати право дитини з особливими освітніми потребами на освіту відповідно до її можливостей, здібностей, за місцем проживання, а також соціально адаптувати й інтегрувати в суспільство, підвищити роль родини в її розвитку та вихованні залишається головною метою інклюзивного навчання.

Сучасна державна політика у сфері дошкільної освіти та напрями щодо її розвитку визначено у низці міжнародних та національних документів. Від Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Ради Європи від 04.11.1950 р. (ратифікована Законом №475/97-ВР від 17.07.1997 р.) до Конституції України «Кожен має право на освіту».

Процес інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти регулюється низкою нормативно-правових документів, що постійно переглядаються та оновлюються. Законом України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» № 1324-VII від 5 червня 2014 року були внесені зміни до Закону України «Про

дошкільну освіту» щодо запровадження інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти (далі ЗДО). В ньому зазначено, що для задоволення освітніх, соціальних потреб, організації корекційно-розвиткової роботи у складі дошкільних навчальних закладів можуть створюватися спеціальні та інклюзивні групи для виховання і навчання дітей з ООП. Зазначений законодавчий акт надав можливості для відкриття інклюзивних груп.

Згодом, відповідно до пункту 1 статті 20 Законом України «Про освіту», прийнятим у 2017 році, зазначається, що «у разі звернення особи з особливими освітніми потребами (далі ООП) або її батьків така група або клас утворюється в обов'язковому порядку». Отже, з приходом дитини з ООП у закладі освіти створюються необхідні умови для її навчання, «відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням її індивідуальних потреб і можливостей».

Частину третю статті 12 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 1324-VII від 5 червня 2014 року в новій редакції Закону №2541-VIII від 06.09.2018 діти з особливими освітніми потребами можуть перебувати до семи (восьми) років у спеціальних закладах дошкільної освіти (групах) та інклюзивних групах закладів дошкільної освіти.

Відповідно до законодавчої бази закріплено певні поняття, які увійшли в ужиток, коли йдеться про інклюзивне навчання (індивідуальна освітня траєкторія, індивідуальна програма

розвитку, індивідуальний навчальний план, інклюзивне навчання, особа з особливими освітніми потребами, інклюзивне освітнє середовище, розумне пристосування, універсальний дизайн у сфері освіти та ін.. Прийняття Закону України «Про освіту» усуває неузгодженості й суперечності між різними профільними законами у сфері освіти і вдосконалює окремі їхні слабкі місця, формує правову основу для освітньої діяльності на принципово нових засадах та рівнях якості. Прийняття цього закону унормовує ряд нормативно-правових актів, які розкривають механізми запровадження інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти.

Згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2019 р. 530 «Про затвердження Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти» в Порядок організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти внесено зміни Постановою КМ № 769 від 28.07.2021. Порядок визначає організацію інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами у закладах дошкільної освіти.

У цьому Порядку вносяться терміни, які вживаються в такому значенні:

- рівні підтримки - обсяг тимчасової або постійної підтримки в освітньому процесі дітей, які цього потребують, відповідно до їх індивідуальних потреб;

- ресурсна кімната - частина кімнати, що має відповідний розподіл функціональних зон, призначена для розвитку дітей,

зокрема з особливими освітніми потребами, гармонізації їх психоемоційного стану та психологічного розвантаження, надання (проведення) індивідуальних та/або групових психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг (занять).

Питання щодо зарахування дітей з ООП до інклюзивної групи є дуже суперечливим і неоднозначним. Відповідно до Порядку комплектування інклюзивних груп, зараховуються діти з ООП, у тому числі з інвалідністю, які за висновком Інклюзивно-ресурсного центру (далі - ІРЦ) можуть відвідувати дошкільні навчальні заклади. Водночас, пунктом 11 цього ж документу зазначається, що коли «в період перебування в інклюзивній групі дошкільного навчального закладу у дитини з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, буде проявлятися неконтрольована поведінка, то за рішенням педагогічної ради така дитина направляється для додаткового обстеження в ІРЦ з метою вирішення питання щодо подальшого перебування в інклюзивній групі».

Ця норма є досить суперечливою, але необхідною оскільки батьки не завжди самостійно або за рекомендацією спеціалістів звертаються з консультативним висновком. В такому разі подальше перебування дитини в групі може зашкодити іншим дітям і суттєво обмежити можливості розвитку самої дитини з ООП, оскільки пунктом 12 Закон України «Про освіту» Положення про дошкільний навчальний заклад визначено, що

відрахування дитини з дошкільного навчального закладу державної та комунальної форми власності може здійснюватися на підставі медичного висновку про стан здоров'я дитини, що виключає можливість її подальшого перебування у дошкільному навчальному закладі даного типу.

Такий висновок одночасно повинен містити рекомендації щодо типу дошкільного навчального закладу, в якому доцільне подальше перебування дитини. Зміни, які сьогодні запроваджуються у контексті реалізації світових демократичних та гуманістичних тенденцій, не повинні йти врозріз із міжнародними стандартами забезпечення та захисту прав і свобод дітей з ООП. Право на освіту – одне з основних соціокультурних прав людини, що базується на забезпеченні доступу до одержання освітніх послуг без будь-яких проявів дискримінації.

Зарахування дітей з ООП до закладу дошкільної освіти, переведення та відрахування, формування груп здійснюється відповідно до Положення про заклад дошкільної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 березня 2003 р. № 305.

Порядок зарахування, відрахування та переведення вихованців до приватних і корпоративних закладів освіти для здобуття дошкільної освіти визначається засновником (засновниками).

За наявності інвалідності в дитини до заяви додається копія медичного висновку про дитину з інвалідністю віком до 18 років, надана лікарсько-консультативною комісією, або копія посвідчення особи, яка одержує державну соціальну допомогу відповідно до Закону України “Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю”, копія індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю.

Під час організації інклюзивного навчання висновки інклюзивно-ресурсних центрів, видані до 1 січня 2022 р., є дійсними до закінчення строку їх дії або до видачі інклюзивно-ресурсним центром в установленому порядку нового висновку (пункт 2 доповнено новим абзацом згідно з Постановою КМ № 483 від 26.04.2022).

У період воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду) для організації інклюзивного навчання дітей з ООП (зокрема з числа тих, що вимушені були змінити своє місце проживання (перебування) внаслідок збройної агресії Російської Федерації) до закладу освіти подаються копії документа, що посвідчує особу (в разі наявності) та висновку (пункт 2 доповнено новим абзацом згідно з Постановою КМ № 483 від 26.04.2022).

Керівник закладу дошкільної освіти на підставі заяви батьків (одного з батьків) або інших законних представників (одного законного представника) дитини з ООП та висновку

Інклюзивно-ресурсного центру про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини (далі - висновок) приймає рішення про створення інклюзивної групи. Інклюзивна група утворюється в обов'язковому порядку за наявності однієї такої заяви (зміни згідно з Постановою КМ № 769 від 28.07.2021).

Батьки дитини з ООП мають завчасно звернутися до Інклюзивно-ресурсного центру (надалі – ІРЦ), щоб вчасно забезпечити дитині з ООП необхідну підтримку та створити для цього усі необхідні умови. ІРЦ – це установа, яка створена з метою реалізації права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі, у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та інших навчальних закладах, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти. Подати заявку на відвідування ІРЦ та отримати запрошення на консультацію можна онлайн за допомогою порталу. На цьому порталі можна обрати найближчий ІРЦ, зареєструватись і прийти на прийом у призначений час без черг та очікування.

Рекомендації відповідних фахівців, які проводять комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, надають психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги і забезпечують системний та кваліфікований супровід дитини з ООП, спрямують її у відповідний заклад дошкільної освіти. Надані з урахуванням результатів комплексної оцінки особливостей і потреб дитини, допоможуть педагогам створити

сприятливе розвивальне середовище, яке допоможе дитині успішно адаптуватися у колективі ровесників.

Висновок ІРЦ про комплексне оцінювання має рекомендаційний характер. Відповідно до статті 55 закону “Про освіту”, батьки дитини мають право обирати заклад освіти, освітню програму, різновид і форму здобуття дітьми освіти відповідного рівня <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19%D0%BC>

Отже, в Положенні про Інклюзивно-ресурсні центри зазначена їх методична функція. Зокрема:

- надання консультацій та взаємодія з педагогічними працівниками дошкільних навчальних закладів з питань організації інклюзивного навчання;

- надання методичної допомоги педагогічним працівникам дошкільних навчальних закладів, батькам (одному з батьків) або законним представникам дітей з ООП щодо особливостей організації надання психолого-педагогічної допомоги таким дітям;

- взаємодія з педагогічними працівниками дошкільних навчальних закладів щодо виконання рекомендацій, зазначених у висновку центру, проведення оцінки розвитку дитини з особливими освітніми потребами.

Співпраця фахівців ІРЦ та закладу освіти зосереджена на удосконаленні організаційно-дидактичних умов функціонування закладу, які ґрунтуються на основі

інклюзивних підходів. Консультативний та наставницький супровід фахівців ІРЦ допомагає створити оптимальні умови для навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. Такий підхід виводить співпрацю між фахівцями на новий рівень задоволення потреб дітей з ООП у загальноосвітньому середовищі.

Рекомендації фахівців інклюзивно-ресурсного центру визначають напрями корекційно-розвиткової роботи з дитиною, та особливості організації освітнього процесу, який має бути спрямований на реалізацію потенціалу дитини, з урахуванням особливостей засвоєння знань, формування навичок, практичного та соціального досвіду. Такі рекомендації є важливими при розробленні для дитини з особливими освітніми потребами Індивідуальної програми розвитку, про що зазначено в Інструктивно-методичних рекомендаціях щодо організації діяльності інклюзивних груп.

Проте подальша відповідальність за організацію та якість освіти, зокрема інклюзивної покладається на керівника закладу дошкільної освіти (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 769 від 28.07.2021). Засновник (засновники) закладу дошкільної освіти за умови створення інклюзивної групи забезпечують території закладу, будівлі та приміщення у відповідність із вимогами державних будівельних норм щодо закладів дошкільної освіти та інклюзивності; створюють відповідну матеріально-технічну та навчально-методичну бази,

у тому числі необхідні навчально-методичні і навчально-наочні посібники, навчально-дидактичне та ігрове обладнання; утримують відповідний штат працівників, зокрема асистента вихователя інклюзивної групи; облаштовують ресурсну кімнату для проведення психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових занять.

Впровадження диференційованого підходу до забезпечення підтримки дітей з особливими освітніми потребами (ООП), затвердження нової форми індивідуальної програми розвитку та визначення рівнів підтримки в освітньому процесі дітей під час інклюзивного навчання. Ці зміни внесено до даної Постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти» сьогодні.

Зміни в оновленому Порядку організації інклюзивного навчання в ЗДО спрямовані на індивідуалізацію освітнього процесу для дошкільнят з ООП та допомогу в підтримці кожної дитини у відповідності до її потреб.

З-поміж змін – запроваджено п'ять рівнів підтримки: від труднощів I ступеня прояву (незначні чи поодинокі) у дітей, яким надаватиметься підтримка першого рівня (визначається та надається у закладі освіти), до труднощів V, найтяжчого ступеня прояву, тобто дітям надаватиметься підтримка другого-п'ятого рівня (визначається фахівцями ІРЦ та

зазначається у Висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини).

Як і в попередній редакції постанови, кількість дітей з ООП в інклюзивних групах має становити не більше трьох осіб. Проте кількість дітей з ООП тепер визначається за рівнями підтримки:

- не більше однієї дитини, яка потребує четвертого чи п'ятого рівня підтримки;

- не більше двох дітей, які потребують третього рівня підтримки;

- не більше трьох дітей, які потребують другого рівня підтримки.

Якщо інформація про рівень підтримки, якої потребує дитина, не міститься у висновку ІРЦ, то вона розподіляється у групу закладу дошкільної освіти відповідно до рекомендацій команди психолого-педагогічного супроводу та складності порушень.

У разі наявності висновку, що не містить інформації про рівень підтримки, така дитина розподіляється у групу закладу дошкільної освіти відповідно до складності її порушень з урахуванням рекомендацій команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами (за участю фахівців інклюзивно-ресурсного центру)/

Для дошкільнят, труднощі у яких було виявлено під час навчання в закладі дошкільної освіти (їх помітив уважний

вихователь, вони незначні і заклад може докласти власних зусиль для їх подолання), за рішенням закладу освіти може надаватись підтримка першого рівня. Для цього за письмовою заявою батьків керівник дитсадка утворює команду психолого-педагогічного супроводу, яка визначає обсяг такої підтримки. Якщо ж зусиль закладу буде недостатньо і дитині потрібна буде спеціальна допомога, заклад рекомендуватиме батькам звернутись до ІРЦ для проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини.

У період воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду) гранична кількість дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних групах, визначена цим Порядком, не застосовується. Заклад освіти не може відмовити в організації інклюзивного навчання дитини з особливими освітніми потребами та створенні інклюзивної групи (пункт 5 доповнено абзацом згідно з Постановою КМ № 483 від 26.04.2022), (пункт 5 в редакції Постанови КМ № 769 від 28.07.2021).

Для забезпечення індивідуалізації освітнього процесу для дітей з ООП, які мають висновок, відповідно до рекомендацій ІРЦ, індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю (за наявності) або для дітей, які за рішенням закладу освіти отримують підтримку першого рівня, складається індивідуальна програма розвитку за формою згідно

з Додатком 1 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2019-%D0%BF#n45>).

Індивідуальна програма розвитку (далі - ІПР) розробляється командою психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП, склад якої затверджується керівником закладу дошкільної освіти. Фахівці ІРЦ за запитом закладу дошкільної освіти надають консультації з питань організації інклюзивного навчання, беруть участь у засіданні команди психолого-педагогічного супроводу.

У разі відвідування дитиною з інвалідністю реабілітаційної установи ІПР узгоджується з її індивідуальною програмою реабілітації. ІПР складається на навчальний рік (у разі потреби за рішенням команди психолого-педагогічного супроводу - на літній період), підписується всіма членами команди психолого-педагогічного супроводу, одним з батьків або іншим законним представником дитини, затверджується керівником закладу дошкільної освіти, переглядається тричі на рік (у разі потреби частіше) з метою її коригування та зберігається в закладі дошкільної освіти не менше ніж три роки, а також обліковується у системі автоматизації роботи інклюзивно-ресурсних центрів. Батьки або інші законні представники дитини можуть отримати копію індивідуальної програми розвитку за вимогою у закладів освіти та/або у системі автоматизації роботи інклюзивно-ресурсних центрів.

Для дітей, які відповідно до рекомендацій ІРЦ цього потребують, зокрема дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, або для дітей, які за рішенням закладу освіти потребують підтримки першого рівня, розробляється індивідуальний навчальний план (пункт 4.3 індивідуальної програми розвитку) строком на три місяці з подальшим його продовженням протягом навчального року.

Здобуття дошкільної освіти дітьми з ООП здійснюється відповідно до державного стандарту дошкільної освіти (Базового компонента дошкільної освіти) за допомогою найбільш прийнятних для таких дітей методів і способів. Освітній процес у закладі дошкільної освіти організовується з урахуванням рівнів підтримки, визначених згідно з Додатком 2 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2019-%D0%BF#n45>) та на основі висновку.

Для дітей, у яких виникають труднощі під час навчання та які потребують постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі, за рішенням закладу освіти може надаватися підтримка першого рівня.

Для отримання підтримки першого рівня за рішенням закладу освіти:

- за письмовою заявою одного з батьків або іншого законного представника керівник закладу освіти утворює команду психолого-педагогічного супроводу;

- команда психолого-педагогічного супроводу проводить оцінку та визначає потребу у наданні підтримки першого рівня або рекомендує звернутися для проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини до інклюзивно-ресурсного центру;

- на підставі рішення команди психолого-педагогічного супроводу, зафіксованого у протоколі про потребу підтримки першого рівня, складається індивідуальна програма розвитку та/або індивідуальний навчальний план.

Надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг (допомоги) дітям з особливими освітніми потребами здійснюється відповідно до індивідуальної програми розвитку з урахуванням рекомендацій інклюзивно-ресурсного центру. Психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги (допомога) надаються у вигляді занять згідно з індивідуальною програмою розвитку в індивідуальній чи груповій формі. Заняття проводяться фахівцями (із числа працівників закладу освіти та у разі потреби - додатково залученими фахівцями), оплата праці яких здійснюється відповідно до Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2017 р. № 88 (Офіційний вісник України, 2017 р., № 19, ст. 531).

Керівник закладу дошкільної освіти або вихователь-методист здійснює контроль за наданням психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг (допомоги) та станом виконання завдань, визначених в індивідуальній програмі розвитку та індивідуальному навчальному плані (у разі наявності). Залежно від віку дитини, ступеня складності порушень та з урахуванням її індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності передбачається від двох до восьми психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових занять на тиждень відповідно до рекомендованого рівня підтримки, зазначеного у висновку інклюзивно-ресурсного центру про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини.

Години, передбачені для надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг (допомоги), не враховуються під час визначення гранично допустимого навчального навантаження на дитину з ООП у ЗДО. Тривалість психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових занять визначається відповідно до віку дітей та виду діяльності за освітніми напрямками. Психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги можуть надаватися як індивідуально, так і в групі наповнюваністю двоє - шестеро дітей з урахуванням однорідності порушень та індивідуальних особливостей.

У період воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду) психолого-

педагогічні та корекційно-розвиткові послуги (допомога) надаються дітям з ООП (за умови дотримання безпеки учасників освітнього процесу) фахівцями ІРЦ, педагогічними працівниками закладу освіти, зокрема з числа тих, що вимушені були змінити своє місце проживання (перебування) та/або місце роботи внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Наказом Міністерства від 08.06.2018 року № 609 затверджено Примірне положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП в закладі загальної середньої та дошкільної освіти.

Серед загальних положень визначаються основні принципи, завдання та функції, а також порядок організації діяльності команди психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами (далі – Команда супроводу), які здобувають освіту в умовах інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти. У Положенні терміни вживаються в такому значенні:

- індивідуальна навчальна програма – документ (частина ППР), який окреслює коло знань, умінь та навичок, що підлягають засвоєнню з метою реалізації індивідуальної освітньої траєкторії дитини з особливими освітніми потребами. Містить перелік тем матеріалу, що вивчається, рекомендації щодо кількості годин на кожну тему, час, відведений на вивчення всього курсу;

- індивідуальний освітній план – документ (частина ІІР), що визначає послідовність, форму і темп засвоєння дитиною з ООП у закладі дошкільної освіти компонентів освітньої програми з метою реалізації її індивідуальної освітньої траєкторії.

Інші терміни вживаються у значеннях, наведених в Законі України «Про освіту».

Персональний склад Команди супроводу затверджується наказом керівника закладу освіти, в якому здобувають освіту діти з ООП. Команда супроводу дитини з ООП співпрацює з ІРЦ з питань надання корекційно-розвиткових послуг та методичного забезпечення її діяльності. Заклад освіти на підставі Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП в закладі дошкільної освіти розробляє власне положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами.

Склад учасників Команди супроводу визначається з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП. До складу Команди супроводу дитини з ООП входять як постійні учасники (директор або вихователь-методист, вихователь, асистент вихователя, практичний психолог, соціальний педагог, дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП), реабілітолог та батьки дитини з ООП тощо), так і залучені фахівці (медичний працівник закладу освіти, лікар,

асистент дитини, спеціалісти системи соціального захисту населення, служби у справах дітей тощо).

Основоположними принципами діяльності Команди супроводу є: повага до індивідуальних особливостей дитини з ООП; дотримання інтересів дитини з ООП, недопущення дискримінації та порушення її прав; командний підхід; активна співпраця з батьками дитини з ООП, залучення їх до освітнього процесу та розробки ІПР; конфіденційність та дотримання етичних принципів; міжвідомча співпраця.

Завданнями Команди супроводу є наступні: збір інформації про особливості розвитку дитини, її інтереси, труднощі, освітні потреби на етапах створення, реалізації та моніторингу виконання ІПР; визначення напрямів психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, що можуть бути надані в межах закладу освіти на підставі висновку ІРЦ, та забезпечення надання цих послуг; розроблення ІПР для кожної дитини з ООП та моніторинг її виконання з метою коригування та визначення динаміки розвитку дитини; надання методичної підтримки педагогічним працівникам закладу освіти з організації інклюзивного навчання; створення належних умов для інтеграції дітей з ООП в освітнє середовище; проведення консультативної роботи з батьками дітей з ООП щодо особливостей їх розвитку, навчання та виховання; проведення інформаційно-просвітницької роботи у закладі освіти серед педагогічних працівників, батьків і дітей з метою недопущення

дискримінації та порушення прав дитини, формування дружнього та неупередженого ставлення до дітей з ООП.

Основні функції *учасників Команди супроводу* покладено на адміністрацію закладу освіти (директор або заступник директора з навчально-виховної роботи/ вихователь-методист): формування складу Команди супроводу; призначення відповідальної особи щодо координації розроблення ІПР; організація роботи Команди супроводу; контроль за виконанням висновку ІРЦ; залучення фахівців (в тому числі фахівців ІРЦ) для надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг дітям з ООП; контроль за виконанням завдань учасниками Команди супроводу своїх функцій; розроблення спільно з іншими учасниками Команди супроводу індивідуального навчального плану дитини з ООП; залучення батьків дитини з ООП до розроблення і погодження ІПР; оцінка діяльності педагогічних працівників, залучених до реалізації ІПР; моніторинг виконання ІПР.

Практичний психолог вивчає та моніторить психічний розвиток дитини з ООП; забезпечує психологічний супровід дитини з ООП; надає корекційно-розвиткові послуги дитині з ООП згідно з ІПР; надає рекомендації, консультації та методичну допомогу педагогічним працівникам закладу освіти у роботі з дитиною з ООП; консулює батьків дитини з ООП; веде просвітницьку роботу щодо формування психологічної

готовності в учасників освітнього процесу до взаємодії в інклюзивному середовищі.

Соціальний педагог здійснює соціально-педагогічний патронаж дитини з ООП та її батьків; виявляє соціальні проблем, які потребують негайного вирішення, при потребі, направляє до відповідних фахівців з метою надання допомоги; вивчає соціальні умови розвитку дитини з ООП; сприяє соціалізації дитини з ООП, її адаптації у новому колективі; інформує дитину з ООП та її батьків про мережу закладів позашкільної освіти, залучення дитини до участі в гуртках, секціях з урахуванням її можливостей; надає рекомендації учасникам освітнього процесу щодо шляхів ефективної інтеграції дитини з ООП в колектив однолітків, формування позитивного мікроклімату в дитячому колективі, допомагає подолати особистісні, міжособистісних конфлікти; захищає права дитини з ООП, за відповідним дорученням представлення її інтересів у відповідних органах та службах.

Дефектологи (вчитель-логопед, сурдопедагог, тифлопедагог, олігофренопедагог), *реабілітологи* надають корекційно-розвиткові послуги дитині з ООП, згідно ІПР; моніторять досягнення у відповідній сфері розвитку дитини згідно з ІПР; надають рекомендації педагогічним працівникам щодо особливостей організації освітнього процесу, реалізації корекційно-розвиткових цілей в процесі навчання, технології для досягнення кінцевих цілей навчання, визначених в ІПР та

застосування адаптацій (модифікацій); ведуть консультативну роботу з батьками дитини з ООП.

Вихователь забезпечує освітній процес дитини з ООП з урахуванням особливостей її розвитку та ІПР; готує інформацію для учасників засідання команди супроводу про особливості навчально-пізнавальної діяльності дитини з ООП, її сильні сторони та потреби, результати виконання дитиною навчальної програми/освітнього плану; бере участь у підготовці індивідуального навчального плану дитини з ООП; розробляє індивідуальний освітній план в закладі дошкільної освіти; визначає спільно з іншими педагогічними працівниками рівня досягнення кінцевих цілей навчання, передбачених ІПР; створює належний мікроклімат в колективі; надає інформацію батькам про стан засвоєння освітнього плану дитиною з ООП.

У разі створення інклюзивної групи вводиться посада *асистента вихователя*, який забезпечує особистісно орієнтоване спрямування освітнього процесу, бере участь у розробленні та виконанні ІПР, адаптує навчальні матеріали з урахуванням особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами. Посада *асистента вихователя* інклюзивної групи ЗДО вводиться з розрахунку одна штатна одиниця на одну інклюзивну групу.

Асистент вихователя спостерігає за дитиною з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб; бере участь в організації освітнього

процесу дитини з ООП; бере участь у розробці ІПР; бере участь у підготовці індивідуального освітнього плану; адаптує освітнє середовище, навчальні матеріали відповідно до потенційних можливостей та з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини з ООП; оцінює спільно з вихователем рівень досягнення кінцевих цілей навчання, передбачених ІПР; готує інформацію для учасників засідання Команди супроводу за результатами спостереження за дитиною щодо її індивідуальних особливостей, інтересів та потреб; надає інформацію батькам, педагогічним працівникам щодо особливостей розвитку дитини з ООП.

Батьки дитини з ООП подають інформацію про дитину (стиль, спосіб навчання, успіхи, труднощі у виконанні домашніх завдань); беруть участь у роботі Команди супроводу, в тому числі залучення до складання ІПР; створюють умови для навчання, виховання та розвитку дитини.

Медичний працівник закладу освіти інформує учасників Команди супроводу про стан здоров'я дитини та її психофізичні особливості; за необхідності здійснює збір додаткової інформації від батьків, закладу охорони здоров'я щодо стану здоров'я дитини.

Загальне керівництво Командою супроводу дітей з ООП покладається на керівника закладу або вихователя-методиста, який несе відповідальність за виконання покладених на Команду завдань та розподіл функцій між її учасниками. Робота

Команди супроводу здійснюється в межах основного робочого часу працівників. Однією з організаційних форм діяльності Команди супроводу є засідання її учасників, яке проводиться не менше трьох разів протягом навчального року. За потреби скликаються позачергові засідання. Ініціювати позачергове засідання Команди супроводу може будь-хто з її учасників. Головою засідання Команди супроводу є керівник або вихователь-методист — у закладі дошкільної освіти.

Рішення засідання Команди супроводу приймаються за результатами колегіального обговорення інформації кожного її учасника відкритим голосуванням (за умови присутності на засіданні не менше 2/3 від загального складу). Рішення засідання Команди супроводу оформляється протоколом, який веде секретар засідання. Протокол засідання підписується головою, секретарем та всіма учасниками засідання. Секретар призначається із числа складу постійних учасників Команди супроводу.

Лист МОН від 16.06.2020 року №1/9-328 “Щодо методичних рекомендацій з організації психолого-педагогічного консилиуму для проведення повторної комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини”. Згідно з ним, щоби підтвердити або змінити висновок про комплексне оцінювання, має збиратися консилиум, до якого рекомендують залучити представника органу управління освітою, методиста обласного РЦППО, фахівців ІРЦ,

практичного психолога, який має міжнародний сертифікат, педпрацівників ЗЗСО, корекційних педагогів спеціальних ЗЗСО (за потреби), фахівців сфери соціального захисту (за потреби), батьків або запропонованих ними фахівців, щоби це оцінювання було комплексним і правильним.

<https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-metodichnih-rekomendacij-z-organizaciyi-psihologo-pedagogichnogo-konsiliumu-dlya-provedennya-povtornoji-kompleksnoji-psihologo-pedagogichnoji-ocinki-rozvitku-ditini>

Організація надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг дитині з ООП відповідно до висновку ІРЦ, індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю (за наявності), результатів психолого-педагогічного вивчення дитини Команда супроводу складає індивідуальну програму розвитку дитини з ООП упродовж 2-х тижнів з моменту початку освітнього процесу. ІПР погоджується батьками та затверджується керівником закладу освіти. Команда супроводу переглядає ІПР з метою її коригування та визначення прогресу розвитку дитини у закладі дошкільної освіти — тричі на навчальний рік (у разі потреби частіше). Відповідно до особливостей розвитку дитини з ООП Команда супроводу розробляє індивідуальний освітній план в закладі дошкільної освіти. Команда супроводу визначає способи адаптації (у разі необхідності модифікації) освітнього середовища, навчальних матеріалів відповідно до потенційних

можливостей та з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини з ООП.

Надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг здійснюється шляхом проведення індивідуальних і групових занять. У разі виникнення труднощів у реалізації ІПР Команда супроводу звертається до фахівців ІРЦ щодо надання методичної допомоги. Команда супроводу формує та узгоджує з батьками розклад корекційно-розвиткових занять дитини з ООП. Корекційно-розвиткові заняття згідно з ІПР проводяться педагогічними працівниками закладу освіти та (або) залученими фахівцями ІРЦ, інших установ/закладів, фізичними особами, які мають право здійснювати освітню діяльність у сфері освіти.

З метою забезпечення психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП в умовах інклюзивного навчання вводиться посада *асистента вихователя* інклюзивної групи, яка є педагогічною, на відміну від позиції «асистента дитини». Згідно внесених змін до Закону України "Про дошкільну освіту", «асистенти вихователів» та «асистенти дітей з особливими освітніми потребами» є учасниками освітнього процесу. Разом з тим, в нормативно-правових актах (Порядку комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах, Інструктивно-методичних рекомендаціях щодо організації діяльності інклюзивних груп) зазначається позиція «асистент дитини». Це супроводжуючий із числа батьків або

волонтерів, який за письмовою заявою батьків, або осіб, які їх замінюють, залучається до навчально-виховного процесу, фізичний та психічний стан здоров'я яких дозволяє здійснювати зазначену функцію на громадських засадах або за рахунок коштів громадських організацій та інших джерел, не заборонених законодавством». Виникає необхідність у розмежуванні функцій «асистента вихователя» і «асистента дитини». Асистент вихователя надає підтримку дітям з особливими освітніми потребами: допомагає їм виконувати завдання, створює ситуації успіху, сприяє взаємодії дитини з однолітками. Рівень підтримки визначається з урахуванням розвитку когнітивної сфери, комунікативних навичок та самостійності дитини. При цьому асистент вихователя має стати посередником між дитиною з особливими освітніми потребами та всіма учасниками освітнього процесу. Варто зауважити, що успішність залучення дитини з особливими освітніми потребами у загальноосвітній простір визначається, перш за все, підтриманням її позитивного емоційного стану.

У Наказі Міністерства освіти і науки України від 21.06.2019 873 «Про затвердження Типового переліку спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах (групах) закладів освіти» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0783-19#Text>, перераховується обладнання корекційного спрямування,

інноваційні комп'ютерні програми, засоби корекції ігрової діяльності осіб з особливими освітніми потребами різного віку та з різними порушеннями психофізичного розвитку, обладнання для осіб з порушеннями опорно-рухового апарату та осіб зі складною структурою порушення, корекційні засоби навчання для осіб з тяжкими порушеннями мовлення, з порушенням опорно-рухового апарату та осіб з інтелектуальними порушеннями, в тому числі з розладами аутистичного спектра, обладнання для осіб із сенсорними порушеннями (зі зниженим зором та для сліпих учнів), корекційні засоби навчання для осіб сліпих та зі зниженим зором, обладнання для проведення уроків фізкультури, корекційних занять з лікувальної фізкультури, ритміки (для різних нозологій), обладнання для ресурсної кімнати та ін..

Абзац третій частини третьої статті 12 із змінами, внесеними згідно із Законом №1324-VII від 05.06.2014, в редакції Закону №2145-VIII від 05.09.2017 йдеться щодо задоволення освітніх, соціальних потреб, організації корекційної та лікувально-відновлювальної роботи при спеціальних школах (школах-інтернатах), санаторних школах (школах-інтернатах), навчально-реабілітаційних центрах можуть створюватися їхні структурні підрозділи - дошкільні групи.

Абзац четвертий частини третьої статті 12 в редакції Закону №2145-VIII від 05.09.2017: для задоволення освітніх,

соціальних потреб громадян можуть створюватися заклади дошкільної освіти з сезонним перебуванням дітей.

У всіх типах закладів дошкільної освіти при реалізації права дітей на дошкільну освіту враховуються особливі освітні потреби у навчанні і вихованні кожної дитини, у тому числі дітей з ООП відповідно до принципів інклюзивної освіти (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2019-%D0%BF#Text>).

Отже, аналіз законодавчого та нормативно-правового поля інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти визначає необхідність врегулювання окреслених питань щодо запровадження певних змін. Адже недотримання необхідних умов запровадження інклюзивного навчання може призвести до низької результативності як освітнього процесу, так і процесу соціалізації дітей з ООП.

1.2. Принципи інклюзивного середовища в закладі дошкільної освіти

Інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення до освітнього процесу всіх його учасників (ст. 1 Закону України «Про освіту»). Для інклюзивного навчання у закладі освіти мають бути створені такі умови, за яких усі діти матимуть однаковий доступ до освіти, у тому числі і діти з особливими потребами. Такий

підхід дає можливість усім учасникам освітнього процесу отримати досвід, знання, які сприяють подоланню упереджень й дискримінації та формуванню позитивного ставлення до тих, хто «відрізняється».

Отже, інклюзивним рахується заклад, який забезпечує інклюзивне навчання через систему освітніх послуг, зокрема:

- адаптує освітні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання;

- використовує наявні в громаді ресурси;

- залучає батьків;

- співпрацює з фахівцями для надання додаткових послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей;

- створює позитивний клімат в освітньому середовищі.

Як перетворити звичайний заклад освіти на інклюзивний?

Застосовуйте принципи інклюзивного закладу

Щоб створити інклюзивне середовище у закладі освіти, врахуйте основні принципи інклюзивного закладу. Вони полягають у тому, що:

- усі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це можливо, попри певні труднощі чи відмінності, що існують між ними;

- заклади освіти мають:

- визнавати і враховувати різні потреби дітей, узгоджуючи різні види і темп навчання;

- забезпечити якісну освіту для всіх, розробивши відповідні

освітні програми, стратегії викладання, використовуючи ресурси та партнерські зв'язки зі своїми громадами;

- діти з особливими освітніми потребами мають отримувати додаткову допомогу, яка сприяє забезпеченню успішності процесу навчання;

- інклюзивні заклади формують солідарність, співучасть, взаємоповагу, розуміння між дітьми з особливими освітніми потребами та їхніми ровесниками.

Інклюзивна освіта включає визнання рівної цінності для суспільства всіх дітей і педагогічних працівників, а також:

- підвищення ступеня участі дітей в освітньому процесі й заходах поза закладом освіти та одночасне зниження рівня ізольованості окремих дітей;

- зміни в політиці закладу освіти, практиці та культурі з метою приведення їх у відповідність з різноманітними потребами дітей, які навчаються в закладі освіти;

- подолання бар'єрів на шляху отримання якісної освіти та соціалізації всіх дітей, у тому числі дітей з особливими освітніми потребами;

- аналіз і вивчення можливостей подолання бар'єрів і покращення доступності закладів освіти для окремих категорій дітей;

- переконання, що відмінності між дітьми — це ресурс, що сприяє педагогічному процесу, а не перешкоди, які необхідно долати;

- визнання прав дітей на отримання освіти у закладах освіти, розташованих за місцем проживання;
- визнання ролі закладів освіти не тільки в підвищенні академічних показників дітей, а й у розвитку місцевих громад;
- розвиток партнерських відносин між закладами освіти і місцевими громадами.

Аби ефективно керувати інклюзивним закладом, керівник повинен уміти розробляти та застосовувати гнучку процедуру управління, перерозподілу навчальних ресурсів, урізноманітнення можливостей навчання, мобілізації взаємодопомоги, підтримки дітей, які відчують труднощі у навчанні, і розвитку тісних стосунків з батьками та громадою. Успішне управління закладом освіти залежить від активної і творчої участі педагогів і персоналу, а також розвитку ефективної взаємодії та роботи у команді для задоволення потреб дітей.

Аби створити інклюзивне освітнє середовище в закладі освіти, слід розвивати та запроваджувати такі взаємопов'язані напрями, як:

- організаційна культура;
- освітня політика на рівні закладу (внутрішні нормативні документи);
- інклюзивна практика.

Організаційна культура

Рівень організаційної культури закладу освіти розкривається через усвідомлення суспільної місії закладу освіти та її відмінності від інших закладів, а також цінностей та норм, на які вона спирається в своїй роботі.

Щоб визначити можливості та умови, які дадуть змогу встановити єдність у ціннісних орієнтаціях колективу закладу, слід здійснювати спільну діяльність на основі бажаних ціннісних орієнтацій. Тому найліпші результати інклюзивна освіта має тоді, коли весь колектив закладу готовий реалізовувати її ідеї в повсякденній діяльності.

Оскільки заклади освіти покликані задовольняти освітні, емоційні і соціальні потреби дітей, вони мають бути готовими до змін та адаптацій відповідно до потреб усіх дітей, а не навпаки. Відтак актуальними стають:

- професійне зростання усього колективу закладу;
- перетворення ЗДО на підрозділ освіти здатний до самооновлення на основі постійного навчання;
- впровадження безперервного процесу перетворення культури закладу на культуру освітніх змін.

Освітня політика

Політика формує засади розвитку освіти, підготовки дітей і дорослих до активної участі у суспільному житті. Вона є інтегральною частиною соціальної політики держави. На практиці освітня політика означає діяльність держави у сфері освіти, скеровану на дотримання державних стандартів освіти,

забезпечення її матеріально-технічними засобами, керівництво освітніми інституціями.

Аби сформувати освітню політику, слід ініціювати та впроваджувати зміни. На місцевому рівні органи місцевого самоврядування ухвалюють рішення та шукають ресурси для запровадження таких змін.

На рівні ЗДО ухвалюють колегіальні рішення педагогічний колектив і батьківська громада. Трансформація закладу освіти та створення умов для інклюзивного навчання відбувається за взаємодії освітньої (педагоги, діти, батьки) та місцевої громад.

Інклюзивна практика

Впроваджувати інклюзивне навчання слід на рівні групи, у процесі навчальної діяльності, що передбачає надання всім дітям відповідної підтримки. Розвиваючи практику, спрямовану на поліпшення навчального досвіду для кожної дитини, врахуйте, що:

- ефективність навчальної діяльності дітей і ступінь їхнього залучення підвищується, якщо технологія організації заняття передбачає створення сприятливих умов із надання підтримки і водночас достатньо гнучка;
- педагоги мають працювати з дітьми, заохочуючи їх до формування дружніх зв'язків і позитивних стосунків; для цього педагог створює на занятті та в закладі освіти середовище з можливостями для позитивної соціальної взаємодії, яка відбувається природно;

- деякі діти потребують додаткової допомоги в налагодженні стосунків з однолітками. Взаємна підтримка і повага дітей одне до одного, незалежно від сформованих уявлень про статус і рівень здібностей, — важлива передумова набуття соціального досвіду, участі в освітньому процесі для засвоєння знань, умінь і навичок.

Інклюзивне навчання передбачає використання особистісно орієнтованого педагогічного підходу, індивідуалізації освітнього процесу, диференційоване викладання, яке дає змогу залучати до роботи над певним навчальним завданням усіх дітей та передбачає:

- представлення навчального змісту різними способами;
- подання різних варіантів для демонстрації знань, умінь і навичок, використання різних способів контролю;
- подання різних варіантів для залучення та мотивації.

Однією з найважливіших умов забезпечення доступності освіти для кожного - це рання діагностика і рання корекція для дітей з особливими освітніми потребами. Очевидно, активне інформування батьків, залучення організацій та установ початкової ланки освіти, як засвідчує практика, допомагає налаштувати сім'ю зробити правильний вибір щодо установи і прокласти освітній маршрут дитини відповідно до її можливостей, ресурсного забезпечення та організації міжвідомчого супроводу.

Досвід, який батьки набувають у процесі спілкування з іншими батьками, під час проходження медичних процедур, прогулянок, участі в загальнодержавних та інших заходах тощо, сприяє кращому розумінню кожного у спільноті, зокрема, що діти з особливими освітніми потребами будуть поруч в освітньому просторі навчального закладу надалі.

Наступним важливим етапом є забезпечення спадкоємності між організаціями та установами першої початкової/стартової ланки освіти та ЗДО шляхом розроблення і реалізації плану переведення дитини і сім'ї на інший рівень освіти. Організація даного процесу - це тривалий процес, в який обов'язково входить підготовка батьків до розставання. З батьками проводяться бесіди про майбутнє дитини, надається інформація про можливі варіанти подальшого супроводу дитини, забезпечується можливість відвідування тих установ, які найбільш відповідають потребам дитини і запитам батьків. Після прийняття батьками певного рішення та звернення їх до ІРЦ його співробітники пишуть висновок про особливості розвитку дитини та її потреби для ЗДО, зустрічаються з фахівцями установ, де надалі надаватиметься професійна допомога дитині та сім'ї. Одним з варіантів діяльності може бути супровід дитини та сім'ї на базі дошкільного закладу на період адаптації дитини до нових умов фахівцями що опікувалися дитиною раніше. У цьому випадку робота фахівця спрямована на надання допомоги вихователям, дітям групи та

їх батькам у встановленні контакту з дитиною. Таким чином, однією з перших умов для інклюзивної освіти можна назвати - організацію ранньої допомоги у ЗДО (до 3 років), у змісті діяльності яких інклюзивний напрямок є обов'язковим.

РОЗВИТОК ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ЗДО

<ul style="list-style-type: none"> - прийняття ідеї інклюзії - архітектурна доступність - створення безпечних умов - безперешкодний доступ до території закладу - проведення аудиту закладу - створення спільноти і команди супроводу - формування корпоративної культури - якість освітнього середовища - гуманність взаємовідносин - фінансово-економічна діяльність - використання спеціальних засобів навчання і виховання - самооцінювання або аудит діяльності закладу 	<ul style="list-style-type: none"> - розробка плану та орієнтовних моделей інклюзивного навчання в здо - фінансові та інші ресурси - сучасні засоби навчання - врахування відповідності вимог програми - консультативна допомога родинам - адаптація та модифікація навчальних матеріалів - індивідуальна програма розвитку - диференційований супровід фахівців - моніторинг динаміки розвитку дитини - додаткові послуги
--	--

--	--

Наступною ланкою системи інклюзивної освіти необхідно розглядати установи дошкільної освіти, які сьогодні не мають жорстко регламентованих формалізованих стандартів освітньої діяльності. Результатом їх освітньо – виховного процесу є досягнення вихованцями в першу чергу соціальної життєвої компетентності. У сучасній системі дошкільної освіти практично всім дітям з ООП надані умови для реалізації права на отримання освіти в різних організаційних моделях.

Інноваційний досвід дошкільних освітніх установ з організації спільного виховання і навчання дітей з ООП та їх нормотипових однолітків пропонують різні моделі інтеграції для вихованців з різними категоріями порушень. При всьому різноманітті моделей, на першому місці стоїть питання про організацію спеціального, з урахуванням освітніх потреб, супроводу дітей з ООП.

Практика показує, що необхідно враховувати сформованість психічних функцій, особливості емоційно - вольової сфери та поведінкові реакції дитини, стан мовлення та соціально - побутових навичок тощо. Однак, інноваційний статус роботи з організації раннього втручання та інтеграції в

системі дошкільної освіти, не має широкого впровадження. Вирішення цієї проблеми можна віднести до другої необхідної умови організації інклюзивної освіти в ЗДО.

Супровід дитини з ООП, як показує практика, вимагає не тільки додаткових фахівців в освітній установі, а й наявність нових методик і технологій для педагогічних працівників ЗДО. Повинні бути визначені загальні та особливі для кожної категорії дітей проблеми, і розроблені відповідні рекомендації. Наприклад, до загальних проблем відноситься робота з батьками. Одним з аспектів роботи з батьками є розробка колективом закладу змісту договору з батьками дитини з ООП і батьками решти дітей. Так, в договорі з батьками дитини з ООП необхідно прописати участь батьків у вихованні та розвитку дитини, а з договору з батьками інших дітей батьки дізнаються про умови спільного навчання та виховання. До загальних проблем можна віднести і роботу з дитячим колективом. У цьому плані практики можуть запропонувати технологію «Ранкової зустрічі».

Водночас існує ціла низка специфічних проблем які обумовлюються особливостями потреб дітей з ООП, наприклад, для дитини з порушеним слухом – це необхідність створення слухомовленнєвого середовища. Вихователі, вчителі у цьому випадку повинні знати особливості слухового сприйняття дитини, правила мовленнєвого спілкування з нею тощо.

Отже, можна назвати третю умову для інклюзивної освіти - це методичний супровід, розроблений в тісній співпраці практиків та представників науки. Адже проблеми інклюзивної освіти багато в чому визначаються «незрозумілістю» цього явища для педагогів. Тому необхідно надати такі освітні послуги майбутнім педагогам, які допоможуть їм зрозуміти «невідому інклюзивну освіту» та зроблять її доступною і зрозумілою, водночас знімуть відчуття тривоги і страху перед розмаїттям особливих освітніх потреб. У зв'язку з цим наступною необхідною умовою для інклюзивної освіти є включення в освітні програми педагогічних вузів дисциплін, модулів, спрямованих на формування компетенцій в області інклюзивної освіти (філософські аспекти, законодавчі основи, психолого - педагогічні знання тощо).

У підсумку слід зазначити, що найважливішою умовою просування ідей інклюзивної освіти є тісна співпраця батьківської спільноти, педагогів – практиків, науковців та представників виконавчої та законодавчої влади. Міжвідомча взаємодія, відкриті спільні обговорення допоможуть почути один одного, стати одностайними та допоможуть подолати бар'єри, які ми створили у своєму недавньому минулому.

Проте бути в безпеці і почуватися в безпеці – це зовсім не тотожні речі. Наприклад, за умов коли дитина знаходиться вдома і їй здається нічого не загрожує, раптом між дорослими виникає суперечка і це підвищить тривожність дитини і

порушить її спокій. А за умови повітряної тривоги, коли дитина прямує або знаходиться в укритті, але поруч є спокійний врівноважений дорослий, який впевнено реагує на ситуацію – у дитини будуть зовсім інші почуття. Отже, дітям почуття інших легко передаються, бо ціла низка мисленневих процесів ще не сформована і діти зчитують поведінку дорослих або інших дітей.

РОЗДІЛ 2. ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЗАПОРУКА ЯКІСНОГО ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Насьогодні заклад дошкільної освіти розглядається освітянами та громадськістю як освітня установа, що базується на гуманістично-демократичних цінностях і повазі до основоположних прав людини. Провідною метою якого є виховання компетентного майбутнього здобувача освіти початкової ланки шляхом створення умов для максимальної участі в освітньому процесі усіх дітей, у тому числі й дітей з особливими освітніми потребами.

Основою освітньо-виховного впливу у ньому є середовище ЗДО, адже воно має вирішальне значення у процесі розвитку дитини в усіх сферах - фізичній, когнітивній, соціально-емоційній, мовленнєвій та інших. Бо саме через створення фізично і психологічно безпечного стимулюючого середовища (забезпечення відповідними різноплановими ресурсами) педагогічний працівник здійснює вплив на розвиток, навчання та виховання дітей через різні види самостійної та групової діяльності, взаємодію з іншими дітьми та дорослими.

Водночас, середовище групи має бути інклюзивним і забезпечувати можливості власної реалізації для дітей з різними психофізичними можливостями, стилями навчання, життєвим досвідом, культурою, мовою спілкування,

уподобаннями та мати відповідні умови для взаємодії вихователів із дітьми та їхніми батьками.

Сучасний заклад дошкільної освіти передбачає створення інклюзивного освітнього середовища, яке б відповідало потребам кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Як зазначає О. Ковшар, провідними принципами інклюзивного освітнього середовища є його готовність пристосовуватись до індивідуальних потреб дітей, що мають різні психофізіологічні особливості; підтримка їх самостійності та активності; дотримання гуманних стосунків з кожною дитиною, партнерської взаємодії з родинами; індивідуалізація та диференціація освітнього процесу

У Законі України «Про освіту» інклюзивне освітнє середовище визначається як сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей. Т. Єжова поняття «інклюзивне освітнє середовище» розглядає як середовище, в якому діти можуть взаємодіяти, спілкуватися і розвиватися відповідно до своїх можливостей.

І. Малишевська під даним терміном розуміє кероване інклюзивними принципами синергетичне освітнє середовище, здатне самовдосконалюватися й забезпечувати якісну психолого-педагогічну підтримку і задоволення індивідуальних освітніх потреб кожної дитини з особливими освітніми потребами на засадах компетентності і професійної

співпраці. Автор зазначає, що інклюзивне освітнє середовище забезпечує усім суб'єктам освітнього процесу можливість для ефективного саморозвитку, вирішення проблеми освіти дітей з особливими освітніми потребами за рахунок адаптації освітнього простору до потреб кожної дитини, включаючи трансформаційні технології навчання, методичну гнучкість і варіативність, сприятливий психологічний клімат, перепланування навчальних приміщень так, щоб вони відповідали потребам усіх без винятку дітей і забезпечували повну участь їх в освітньому процесі.

Характеризуючи інклюзивне освітнє середовище, А. Поліхроніді стверджує, що таке середовище служить реалізації права кожної дитини на освіту, що відповідає її потребам і можливостям, незалежно від регіону проживання, складності порушення психофізичного розвитку, здатності до засвоєння ценового рівня освіти та виду закладу освіти. О. Ковшар виділяє основні ознаки інклюзивного освітнього середовища закладу дошкільної освіти: – ціннісне ставлення закладу дошкільної освіти до забезпечення організації інклюзивного навчання, виховання та особистісного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, їх життєдіяльності; – сприятливий психологічний та емоційний клімат в закладі дошкільної освіти до залучення дітей з ООП в освітній процес та колективне формування інклюзивного середовища; – організація партнерської взаємодія з батьками вихованців; –

задоволення оптимальної структури освітнього процесу та освітніх потреб дітей з ООП та врахування інтересів здорових однолітків; – створення педагогічних умов для спільної взаємодії дітей, а також надання один одному допомоги в досягненні позитивного результату; – урахуванням можливостей кожної дитини при розробці індивідуальних програм; – забезпечення психолого-педагогічного супроводу та індивідуальної освітньої траєкторії дитини з особливими потребами.

Інклюзивне освітнє середовище у закладі дошкільної освіти має бути сприятливим і забезпечувати всім учасникам освітнього процесу можливість ефективного розвитку і організації психолого-педагогічного супроводу дітям з особливими потребами. Таке середовище, відповідно до Закону «Про освіту», має враховувати принципи універсального дизайну та розумного пристосування. У статті 1 «Закону про освіту» в пунктах 24 та 28 даються визначення даним термінам.

Під розумним пристосуванням розуміється «запровадження необхідних модифікацій і адаптацій з метою забезпечення реалізації особами з особливими освітніми потребами конституційного права на освіту нарівні з іншими особами; універсальний дизайн у сфері освіти – дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи

спеціального дизайну». Як пишуть сучасні науковці, першим використав термін «універсальний дизайн» американський архітектор Рон Мейс, який зауважив, що універсальний дизайн вимагає такого підходу, щоб всім тим, що проектується і виробляється, могла користуватися кожна людина. Оскільки, ніщо не є повністю універсальним і завжди знайдуться люди, які з різних причин не зможуть скористатися певним предметом, як би добре він не був сконструйований. Саме тому універсальний дизайн за потреби не виключає допоміжних пристроїв та розумних пристосувань.

Принципами універсального дизайну є:

- рівність та доступність використання освітнього середовища, шляхом надання однакових засобів для всіх користувачів;
- гнучкість використання навчального матеріалу з урахуванням потреб користувачів;
- простота та інтуїтивність використання, незалежно від досвіду, освіти, мовного рівня та віку користувача;
- доступно викладена інформація, яка буде сприяти ефективному донесенню до користувача необхідної інформації, незалежно від його можливостей сприйняття або зовнішніх умов;
- терпимість до помилок, зведення до мінімуму небезпеки для життя; малі фізичні зусилля що розраховано на затрату

незначних фізичних ресурсів користувачів, на мінімальний рівень стомлюваності;

– наявність необхідного розміру, місця простору при підході, під'їзді та різноманітних діях, незважаючи на фізичні параметри, стан і ступінь мобільності користувача;

– доступні навчальні місця, меблі, фурнітура та обладнання, регулювання освітлення тощо. Врахування даних принципів при організації інклюзивного освітнього середовища забезпечить основу для розробки широкого спектру навчальних матеріалів, сприятиме пошуку нових наукових та практичних рішень для надання освітніх послуг всім дітям, стане підґрунтям для створення нових стандартів в освіті.

Розумне пристосування є невід'ємною частиною універсального дизайну. Як зазначає Ю. Сороколіт, розумне пристосування застосовується у випадку, коли мал універсальності, яка розрахована на те, що кожна дитина може скористатися спільними методами, наочністю і засобами. Прикладами розумного пристосування в інклюзивному середовищі закладу дошкільної освіти може бути використання підйомників, зміна місця групи, наприклад, з третього поверху на перший; використання освітніх матеріалів у альтернативних форматах та застосування допоміжних технологій; забезпечення різних форм комунікації; надання дітям додаткового часу під час виконання завдань та ін.

I. Малишевська у своєму науковому дослідженні виділяє наступні структурні компоненти інклюзивного освітнього середовища: предметно-просторовий – сукупність об'єктів предметно-просторового оточення, що забезпечить фізичну доступність дітей з ООП до освітніх послуг; науково-методичний – сукупність практично зорієнтованих і науково обґрунтованих методик, які дадуть змогу забезпечити доступність дітей з ООП до змісту освітніх програм засобами адаптивного програмного і технічного забезпечення; корекційно-розвитковий – комплекс освітньо-розвиткових технологій, спрямованих на адаптацію освітнього процесу, забезпечення індивідуалізації і різнорівневості завдань для дітей з ООП, організацію і проведення спеціальних корекційних занять з урахуванням особливостей психофізичного розвитку кожної дитини; психолого-педагогічний – команда психолого-педагогічних працівників, які володіють необхідним фаховим потенціалом для виконання своїх обов'язків в умовах інклюзивного освітнього середовища, здатні професійно співпрацювати та надавати підтримку дитині з ООП та її родині.

На думку Л. Балли, створення інклюзивного освітнього середовища, залежить від таких факторів: раціонального розподілу повноважень між вихователями та батьками дітей з особливими потребами; дотриманням принципу варіативності і диференціації; врахуванням прав, обов'язків та інтересів

вихованців; дотриманням цілісності освітнього середовища, що базується на взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

Отже інклюзивне освітнє середовище (ІОС) у закладах дошкільної освіти можна розглядати як простір для навчання, виховання та соціалізації дітей з різними можливостями й особливостями. Тому для його створення необхідно:

- врахувати індивідуальні потреби та можливості кожного здобувача освіти;
- взаємодіяти з батьками, командою супроводу та колективом закладу освіти;
- дотримуватися принципів універсального дизайну.

Кожний педагогічний працівник першочергово має піклуватися про створення доброзичливої атмосфери в інклюзивній групі, де б кожна дитина відчувала, що тут її радо вітають і вона на своєму місці. Це також є елементом у процесі виховання поваги до кожної окремої людини, що має на меті формування розуміння дітьми важливості кожної дитини та її сім'ї як частини спільноти групи, що кожна дитина має можливість користуватися загальними ресурсами і простором ЗДО, брати посильну участь у їх створенні та утриманні в належному стані.

Таким чином, створення та відповідне забезпечення безпечного середовища, його адаптація з урахуванням конкретних освітніх потреб дозволяє дітям діяти у співпраці, приймати активну участь у різних заняттях і завданнях, не

боятися ризикувати і братися за більш складні завдання як в освітньо-виховному процесі, так і в повсякденних ситуаціях. Водночас територія ЗДО та ресурси місцевої громади також є цінними складовими для створення та інклюзивного середовища.

Сучасний погляд на створення інклюзивного освітнього середовища базується на екологічній моделі, в якій наявний досвід дитини розглядається через функціонування найближчих процесів в освітньому середовищі. Тобто, звичайна перебудова фізичного середовища (зміна положення меблів, іграшок або іншого приладдя) чи зміни у розкладі дня, у способі надання інструкцій або розпорядку дня (зміни у структурному середовищі) можуть стати поштовхом для зміни соціального середовища (спонукання до спільної взаємодії між дітьми та покращення її через використання іграшок та різноманітних видів діяльності).

Екосистема дошкільної освіти яка формується навколо дитини – це в першу чергу їх стосунки поміж собою. Ми маємо чудову можливість дати дітям більше можливостей для гри і відійти від учіння, дати більше простору для гри. Стійкість цієї екосистеми забезпечується педагогічними працівниками та батьками у процесі їх взаємодії.

Водночас, на її стійкість впливає багато факторів пов'язаних з війною: переїзд, стрес, відсутність та перевантаженість ЗДО, недостатня кількість педагогічних

працівників, втрата батьків тощо. Поряд з цим існує й ціла низка викликів: безпековий, інформаційний, матеріальний, організаційний (самостійність закладів), рівень довіри між батьками і педагогічними працівниками.

Таким чином, залучення та об'єднання дітей з ООП зі своїми однолітками може суттєвим чином вплинути на частоту і тривалість позитивної взаємодії між ними, що, у свою чергу, збільшує можливості для формування прийнятної поведінки та сприяє підвищенню ефективності освітньо-виховного процесу. Загалом, ця модель передбачає, що вагомими чинниками, які впливають на залучення, навчання та розвиток дитини є її найближче оточення - батьки, педагогічні працівники, інші діти, а також фізичне та структурне середовище.

Реалізація цієї моделі відбувається через виконання наступних вимог до інклюзивного освітнього середовища воно має:

- бути безпечним;
- бути інклюзивним;
- бути комфортним і затишним;
- створюватися у кожній окремій групі на підставі уявлень про вікові закономірності психофізичного розвитку дітей у відповідності до їхніх інтересів та потреб таким чином, щоб надати їм відповідні ресурси для самореалізації шляхом забезпечення оптимальних можливостей для виявлення

активності та співпраці з дорослими, іншими дітьми, а також самостійно;

- бути варіативним, адже у кожної дитини має бути вибір у відповідності до її інтересів та можливостей і відповідні ресурси для реалізації власної ініціативної діяльності;

- бути інформативним;

- бути мінливим та постійно оновлюватися разом зі зміною інтересів та освітньо-виховних потреб дітей, а іноді й випереджувати їх.

Інклюзивне освітнє середовище у процесі свого функціонування виконує наступні завдання:

- підтримка роботи педагогічного працівника (відповідні умови для підвищення компетентності щодо роботи в інклюзивній групі);

- заохочення до розвитку незалежності та компетентності дітей, подолання соціальної стигматизації;

- збільшення ефективності роботи персоналу (заохочення та чіткі посадові обов'язки);

- сприяння залученню дітей до різноманітних щоденних видів діяльності;

- запобігання та зменшення проблем з поведінкою дітей;

- сприяння позитивній соціальній взаємодії між дітьми;

- забезпечення структурованості, передбачуваності та корекційної спрямованості.

Ефективне функціонування інклюзивного освітнього середовища у групах ЗДО залежить від узгодженої практичної реалізації кожного його компонентів.

1. Просторово-предметний компонент (*фізичне середовище*) включає: доступну (безбар'єрну) архітектурно-просторову організацію; забезпеченість сучасними засобами та технологіями навчання, що відповідають освітнім потребам усіх здобувачів освіти. (Дизайн та організація простору групової кімнати - осередки діяльності, навчальні матеріали, іграшки, меблі тощо).

2. Змістовно-методичний компонент (*структурне середовище*) включає ранню діагностику; адаптований індивідуальний маршрут розвитку дитини; варіативність і гнучкість освітньо-виховних технологій, методів, форм і засобів; психолого-медико-педагогічний супровід. (Час, послідовність, тривалість видів діяльності впродовж перебування у ЗДО).

3. Комунікативно-організаційний компонент (*соціальне середовище*) включає: особистісну і професійну готовність педагогів до роботи в змішаній (інтегрованій) групі; запровадження інклюзивної практики; сприятливий психологічний клімат у колективі; управління командною діяльністю фахівців. (Взаємодія, яка відбувається в межах групи між дітьми; дітьми і педагогами; дітьми, педагогами і батьками).

Окрім цього, кожен аспект освітньо-виховного середовища має відображати філософію закладу освіти та цілі навчально-виховної програми запровадженої в ЗДО. Адже, діти навчаються і розвиваються через безпосередню участь в освітніх дошкільних програмах, у процесі взаємодії із фізичним, структурним та соціальним компонентами середовища, які є значними стимулами і, водночас, містять у собі певні виклики.

Отже, аналіз державних документів та сучасних науково-теоретичних досліджень уможлиблює виділення особливостей організації інклюзивного освітнього середовища у закладі дошкільної освіти, а саме: створення універсального дизайну та розумного пристосування, що забезпечує реалізацію прав усіх дітей на здобуття освітніх послуг, фізичну, психологічну та соціальну безпеку; організація психолого-педагогічного супроводу вихованців і їхніх родин на засадах співпраці; забезпечення рівноваги між організованістю й різноманітністю, між можливістю займатися самостійно та з іншими дітьми; усунення бар'єрів у взаємодії дитини з довкіллям, а також подолання соціальних та психологічних бар'єрів у свідомості педагогів та інших суб'єктів освітнього процесу; модифікація освітніх програм, використання матеріалів, практичних вправ та завдань, що відповідають рівню розвитку кожної дитини, використовуючи її потенційні можливості; забезпечення командної взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

Інклюзивне освітнє середовище забезпечить кожній дитині повноцінне право на здобуття якісної освіти, розвиток соціальних навичок, необхідних для подальшої успішної інтеграції у суспільне життя. А для організації інклюзивного середовища у закладі дошкільної освіти потрібні спеціально підготовлені педагоги, які б мали здатність здійснювати освітню діяльність на засадах особистісно-орієнтованого підходу в умовах інклюзивної освіти, відкривати нові перспективи для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

2.1. Фізичне середовище

Просторово-предметний компонент (*фізичне середовище*) включає: доступну (безбар'єрну) архітектурно-просторову організацію; забезпеченість сучасними засобами та технологіями навчання, що відповідають освітнім потребам усіх здобувачів освіти. (Дизайн та організація простору групової кімнати - осередки діяльності, навчальні матеріали, іграшки, меблі тощо).

Педагогічні працівники під час створення інклюзивного фізичного середовища мають розуміти, що воно покликане стимулювати інтерес здобувача освіти до пізнання, сприяти навчанню, допомагати співпраці, розвитку самостійності та

забезпечувати здоров'язбережувальний режим. Водночас організація фізичного простору і освітніх ресурсів має забезпечувати безбар'єрність, безпеку і ефективність, створювати і підтримувати позитивний контекст для розвитку здобувачів освіти, щоб вони в межах цього простору відчували себе в безпеці, захищеними та мали можливість отримати задоволення від гри та навчання.

Створене таким чином середовище має забезпечувати рівновагу між організованістю і різноманітністю, між можливістю займатися самотійно та колективно, у співпраці з іншими здобувачами освіти, практикувати наявні навички й опановувати нові. Це забезпечується значною різноманітністю навчальних матеріалів (знайомі й нові) які організовані так, щоб бути доступними для них з урахуванням відповідного зонування (для праці наодинці та з однолітками). Але не слід забувати, що різні аспекти фізичного середовища можуть мати різний рівень стимуляції, який істотно впливає на поведінку та діяльність здобувачів освіти. (великий вільний простір заохочує до активного руху, а невеликі осередки з книгами або м'якими іграшками - до спокійних ігор, перегляду книг, малюнків тощо).

Сучасні тенденції розвитку освіти вимагають щоб інклюзивне фізичне середовище було привітним і цікавим для здобувачів освіти. Адже практичний досвід та величезна кількість досліджень переконливо доводять, що незнайоме

середовище, як і незнайомі люди, можуть викликати у них стресову реакцію. Це створює негативний вплив на поведінку та їхніх навчальні здібності. Водночас, привнесення у середовище групи елементів домашнього затишку сприяє виникненню почуття комфорту, що позитивно впливає на розвиток пізнавальних здібностей здобувачів освіти. Але воно має постійно поповнюватися різноманітними новими й цікавими речами, щоб забезпечувати відповідний рівень новизни та спонукати до виникнення пізнавального інтересу.

З огляду на це педагогічний працівник має:

- турбуватися, щоб середовище було легко контрольованим і як наслідок фізично безпечним;
- піклуватися, щоб навколишній простір був привабливим і комфортним для різнопланової діяльності здобувачів освіти;
- організовувати логічне розташування осередків діяльності;
- використовувати низку доступних матеріалів для стимуляції процесів розвитку здобувачів освіти, спонукати їх до досліджень, ігрової діяльності та навчання;
- заохочувати здобувачів освіти до участі у плануванні та перетворенні середовища;
- адаптувати середовище відповідно до потреб усіх здобувачів освіти без виключення.

Як бачимо, провідним критерієм у процесі побудови сучасного інклюзивного фізичного середовища є безпека. Що означає відсутність у зовнішньому та внутрішньому просторі закладу дошкільної освіти небезпечних предметів, які можуть зашкодити дитині під час гри, дослідження та пізнання, а у випадку повітряної тривоги можливість безпечного переходу та їх продовження у сховищі.

Одним із чинників, що забезпечують безпеку і збереження здоров'я здобувачів освіти є наявність рутинних режимних моментів, таких як користування туалетом, приготування і приймання їжі, пересування приміщеннями та територією ЗДО. Наступним є наявність меблів (які відповідають віковим і психофізичним особливостям), навчальних матеріалів та іграшок (які відповідають поточним і перспективним інтересам і здібностям). За умови такої організації фізичне середовище розширює можливості здобувачів освіти, сприяє розвитку саморегуляції і самодисципліни, що створює атмосферу природовідповідності (коли не педагогічний працівник контролює і спонукає дітей, а середовище створює умови та стимули для заохочення різнопланової діяльності).

Якщо педагогічні працівники створюють фізично безпечне і легко контрольоване освітнє середовище, то діти:

- здорові, почуваються захищеними та відчують підтримку педагога;

- перебувають у безпеці, оскільки існує незначна ймовірність завдати шкоди собі чи іншим;
- отримують можливість для розвитку самодисципліни і саморегуляції;
- мають можливість вільно і самостійно рухатися ігровим майданчиком, в приміщенні ЗДО або групи.

Водночас педагогічний працівник:

- використовує та надає якісні, фізично безпечні навчальні матеріали, устаткування і меблі, що відповідають віку і ситуації розвитку здобувачів освіти;
- тримає дітей увесь час в полі зору або впевнений, що їх бачить асистент дитини чи помічник вихователя;
- розробляє і проводить навчальні та рутинні заняття і дії з урахуванням гарантованої безпеки та розвитку дітей;
- проводить заняття і завдання так, щоб усі здобувачі освіти почували себе у безпеці.

Якщо педагогічний працівник забезпечує використання значної кількості різнопланових, доступних і відповідних ситуації розвитку матеріалів, які спонукають здобувачів освіти до дослідження, гри та навчання, то діти:

- мають можливість самостійно обирати які матеріали вони хочуть використовувати;
- досліджують різноманітні матеріали та застосовують різноманітні дії, що відповідають їхньому рівню розвитку і пов'язані з навчально-виховною програмою;

- покращують та отримують нові знання, вміння, навички і задоволення від процесу діяльності;
- підвищують свій рівень залученості.

Це досягається шляхом:

- організації матеріалів так, щоб вони були доступні для дітей, щоб вони легко могли дістати те, що їм потрібно для гри чи роботи, а потім прибрати на місце;
- забезпечення в усіх осередках діяльності різнопланових матеріалів (структуровані та неструктуровані), що відповідають інтересам, досвіду, стилям навчання/сприйняття і рівню розвитку кожного здобувача освіти;
- постійного оновлення пропонованих дітям матеріалів для підтримки освітнього процесу та стимулювання появи нових інтересів;
- створення навчальних матеріалів разом із дітьми з компромісним урахуванням власних спостережень та інтересів дітей;
- пропонування у кожному осередку діяльності матеріалів, які можна пов'язати з різними «типами інтелекту», сенсорними уподобаннями та стилями навчання;
- диференціації матеріалів і організації простору групи метою задоволення потреб здобувачів освіти і створення середовища, де їх поважають;

- адаптації фізичного середовища, враховуючи потреби окремих дітей на основі порад фахівців і батьків (стиль навчання, психофізичний розвиток, культурні переваги та інше).

Інклюзивне фізичне середовище має передбачати вільне переміщення матеріалів між різними осередками діяльності з метою організації ігрової діяльності. Наприклад, діти можуть переносити іграшкові транспортні засоби з полицки для зберігання до осередку гри з блоками конструктору, коли вони будують автодром чи гараж. Водночас педагогічні працівники мають постійно моніторити потреби та доповнювати чи змінювати матеріали в осередках діяльності відповідно до здібностей, поточних і перспективних інтересів, рівня психофізичного розвитку кожного здобувача освіти. Використовувати всі можливості з метою доповнення наявного простору новими осередками діяльності для тематичних занять, особливих подій та самостійної ігрової діяльності.

Приміщення групи, як основна одиниця фізичного середовища ЗДО (примірний перелік осередків та їх облаштування дивіться у додатках) має декілька осередків діяльності з вільним доступом, в яких міститься багато різнопланових матеріалів для дослідження та ігор. Осередки діяльності мають за мету забезпечення вибору здобувачами освіти сфери діяльності та необхідних матеріалів. Теми, проекти або ігрові сценарії на початкових етапах започатковує

та планує педагогічний працівник, відповідно до інтересів та ситуації розвитку здобувачів освіти, і може додавати до відповідних осередків діяльності.

Облаштування групової кімнати має надавати здобувачам освіти максимум доступу та можливостей для ознайомлення з матеріалами, взаємодії один з одним, сприяти розвитку самостійності. Це не можливо організувати без активної участі дітей. Адже вона має на меті формування у них почуття відповідальності та формування елементів співпраці. У процесі цієї діяльності здобувачі освіти мають можливість втілити власні ідеї, отримати досвід та накопичити інформацію у свій індивідуальний спосіб шляхом експериментування, дослідження та відкриттів.

У навчально-виховному процесі для більшості здобувачів освіти з ООП можна використовувати звичайні, стандартні меблі й приладдя. Однак, у деяких випадках вони можуть потребувати спеціальних засобів для сидіння, тримання постави тощо. Тому педагогічні працівники мають бути ознайомлені з приладдям, яке використовують діти з ООП (це з'ясовується під час зустрічей з батьками та іншими фахівцями). Насьогодні у інклюзивному ЗДО мають бути різні види адаптивного устаткування, вони перераховані у Типовому переліку допоміжних засобів для навчання (спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку) осіб з особливими освітніми потребами) (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0582-18#n13>).

Наприклад, для комфорту і задоволення потреб дітей можна пропонувати різні види стільців та сидінь:

- крісла з ручками або боковинами;
- м'які сидіння на зразок валиків або подушок;
- ослінчики, що їх одночасно можна використовувати як маленькі столики;
- підлогові сидіння, зокрема з опорами для спини.

У групі мають бути горизонтальні робочі поверхні (наприклад, столи) і вертикальні (дошки, мольберти, стіни зі спеціальними поверхнями, які можна мити тощо). Обираючи меблі, потрібно пам'ятати про легкість доступу до них для дітей і можливість самостійного користування.

Педагогічні працівники мають стежити за тим, щоб розміри меблів та іншого обладнання відповідали зросту дітей. Висота стільчиків має бути такою, щоб ноги малят стояли на підлозі. Столи мають бути приблизно на рівні дитячої талії. Гачки, умивальники і туалетне приладдя треба закріпити на такому рівні, щоб діти могли вільно ними користуватися і поступово навчалися обслуговувати себе. Можливо, буде потрібне інше обладнання (наприклад, вертикалізатор), яке допоможе дитині утримувати своє тіло в просторі й руками брати участь у тій чи іншій діяльності. Інколи дітям можуть знадобитися допоміжне обладнання (наприклад, ходунки), щоб мати змогу вільно пересуватися як у приміщенні, так і на дворі.

У цьому випадку слід подбати, щоб був достатній простір і не було фізичних бар'єрів для пересування.

Для дітей, які відчувають труднощі з утриманням рівноваги, такі пристосування, як перила вздовж стін, допоможуть безпечно переміщуватися у групі й за її межами.

Іншим важливим аспектом доступності є доступність навчальних матеріалів. Деякі діти можуть відчувати труднощі з координацією при використанні таких матеріалів і знарядь навчального процесу, як пензлики, кольорові олівці, фломастери, пазли. Таким дітям допоможуть спеціальні насадки, які одягають на олівці чи пензлики. Альтернативою є ігри, які можна виконувати на комп'ютері за допомогою адаптованої «мишки».

Освітнє середовище має бути доступним і безпечним для усіх дітей, у тому числі для дітей з різними порушеннями зору. Обирайте меблі із заокругленими кутами і поверхнями. У разі наявності гострі поверхні й кути мають бути позначені контрастною фарбою; у дитячих книгах має бути великий шрифт, об'ємні малюнки, а за потреби — шрифт Брайля.

Не менш важливим елементом доступного освітнього середовища є доступність видів діяльності, зокрема для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Такі діти швидко втомлюються та можуть проявляти агресивність, діяльність за інерцією, невпевненість тощо, якщо заплановані вихователем види діяльності є надто складними для них. Щоб цього не

трапалося, педагоги мають планувати види діяльності, які відповідають рівню розвитку дітей та розбивати їх на етапи. При цьому велику роль відіграє систематичне оцінювання, яке допомагає визначити актуальний рівень розвитку дитини та зону її найближчого розвитку, тобто якими вміннями і навичками дитина може оволодіти найближчим часом.

Педагоги можуть ознайомлювати дитину з більш складними концепціями, поки вона не почне відчувати себе впевнено. Наприклад, якщо дитина вже вміє сортувати два кольори (червоний і жовтий), можна запропонувати вправи на сортування трьох кольорів і при цьому навчити дитину називати їх.

Також важливим чинником доступності середовища є його постійність, яку можна забезпечити наявністю розпорядку дня, розміщенням меблів та матеріалів.

Таким чином, успішність створення ефективного інклюзивного фізичного середовища залежить від знання педагогічним працівником особливих освітніх потреб здобувачів освіти, щоб здійснювати необхідні зміни у фізичному середовищі (іноді ще до того, як дитина прийде у групу). Активними помічниками і опорою у цьому процесі є батьки дитини з особливими освітніми потребами та інші фахівці групи супроводу. Адже за своїм покликанням приміщення групи та територія ЗДО є динамічним і змінюваним простором, що заповнений різноманітними

матеріалами, засобами діяльності, меблями та іншим обладнанням призначеним для задоволення індивідуальних інтересів і розвитку здобувачів освіти.

2.2. Структурне середовище

Змістовно-методичний компонент (*структурне середовище*) включає ранню діагностику; адаптований індивідуальний маршрут розвитку дитини; варіативність і гнучкість освітньо-виховних технологій, методів, форм і засобів; психолого-медико-педагогічний супровід. (Час, послідовність, тривалість видів діяльності впродовж перебування у ЗДО). перевірити за цим визначенням

Однією з умов ефективної реалізації освітньо-виховних завдань та задоволення потреб дітей є структурне середовище яке відповідає за створення різноманітних можливостей для гри і навчання. Критеріями оцінювання ефективності інклюзивного структурного середовища є: гнучкість, доступність і зручність, рівень фізичних зусиль для досягнення мети та мультисенсорність на основі ранньої діагностики.

Розглянемо детальніше кожний з них.

Гнучкість:

- освітньо-виховний процес максимально задовольняє потреби та індивідуальні можливості здобувачів освіти;

- гнучкі методи представлення матеріалу та його викладання;

- гнучкі навчальні плани й програми, які відповідають індивідуальним потребам здобувачів освіти.

Доступність і зручність:

- ігрові та навчальні матеріали є доступними для використання здобувачами освіти незалежно від наявних в них фізичних можливостей, навичок і досвіду;

- ігрові та навчальні матеріали розміщені за принципами доступності та доцільності, для запобігання виникненню потреби у додаткових допоміжних засобах для того, щоб їх використати у власній діяльності;

- ігрові та навчальні матеріали розташовуються на постійних місцях, що надає можливість для підсвідомого їх використання з поступовим додаванням нових та заміною вже пройдених;

- полиці та шафи для зберігання ігрових та навчальних матеріалів, інші меблі та речі групової та туалетної кімнати мають зрозуміле для здобувачів освіти візуальне й тактильне маркування.

Рівень фізичних зусиль:

- двері в усі приміщення відчиняються без значних зусиль здобувачами освіти незалежно від наявності особливих освітніх потреб;

- застосування ергономічних та анатомічно відповідних елементів та деталей інтер'єру (наприклад, дверні ручки, сходинок, перила, меблі);

- ігрові та навчальні матеріали розміщено у зручних боксах, з урахуванням зручності використання (легко зняти з полицки, переносити, застосовувати для занять);

- використання для ігрових та навчальних матеріалів зручного розташування на полицях або столах на коліщатках.

Мультисенсорність:

- застосування особистісно орієнтованого цілеспрямованого впливу середовища на сенсорний досвід здобувача освіти;

- використання в оформленні приміщень групи, ігрових та навчальних матеріалів відповідних кольору, світла, звуків, текстури тощо.

Дотримання вимог, що висувають ці критерії значно знижують докладені зусилля та час на перехід від однієї діяльності до іншої. У відповідності до вимог сьогодення реалізація навчально-виховних завдань ЗДО відбувається в освітньо-виховному середовищі яке організоване через осередки діяльності для створення розвивального фізичного (предметного) середовища. Кожний з осередків має відповідно широкий вибір різноманітного ігрового та навчального матеріалу, що дозволяє успішно працювати і навчатися здобувачам освіти незалежно від рівня психофізичного розвитку, стиля навчання та особливих потреб. Все це сприяє організації повноцінної життєдіяльності дітей з метою забезпечення їх своєчасного цілісного всебічного розвитку.

Вільне орієнтування здобувачів освіти в освітньо-виховному середовищі групи має бути незалежним від оволодіння навичками читання. Тому з цією метою розробляються відповідні зображення (малюнок або фотографія) і спільно з дітьми ми розміщуємо їх на полицю чи коробку, де зберігаються ці матеріали (наприклад, коробку з ножицями, фломастерами тощо). Таким чином, це дозволить здобувачам освіти (які ще не вміють читати) асоціювати відповідні зображення зі словами, що дозволить (за потреби) опанувати техніку читання «цілими словами». Така методика, на певних етапах розвитку, є дуже дієвою для багатьох дітей з особливими освітніми потребами.

Отже, ефективне функціонування структурного середовища має починатися з ранньої діагностики і корекція психофізичних процесів дітей з особливими освітніми потребами. Адже очевидним залишається факт, що активне інформування батьків, залучення різних організацій та установ початкової ланки освіти дозволяє налаштувати сім'ю зробити правильний вибір щодо установи і прокласти відповідний освітній маршрут дитини спираючись на її можливості, з паралельним визначенням ресурсного забезпечення та організацією міжвідомчого супроводу.

Водночас, реалізація можливостей інклюзивного освітнього середовища має відбуватися з огляду на віковий ценз здобувачів освіти у ЗДО. Адже освітнє середовище для

дітей має забезпечувати баланс між прагненням дітей до самостійності і незалежності та потребою у забезпеченні їхньої безпеки.

Освітнє середовище для дітей 3-4 років має забезпечувати баланс між прагненням дітей до самостійності й незалежності та потребою у забезпеченні їхньої безпеки. Цей баланс педагоги можуть забезпечити через ситуації нескладного вибору, заспокоюючи дітей, які переживають стрес, та надаючи підтримку дітям у процесі виконанні нових завдань. Діяльність дітей у групі дуже нагадує те, що вони зазвичай роблять удома зі своїми батьками — бігають, повзають, стрибають. Освітнє середовище для дітей цього віку містить кілька чітко позначених осередків діяльності, де можуть перебувати 3-4 дітей, які залучаються до різних видів діяльності, у тому числі гри з піском і водою, малювання пальцями, конструювання за допомогою великих блоків (кубів), танців під музику, слухання книжок, які читають дорослі.

В осередках діяльності має бути достатньо матеріалів й іграшок для того, щоб малюки не чекали довго своєї черги. Групова кімната організована таким чином, щоб забезпечити потребу в активному русі. Іграшки і навчальні матеріали розміщують на рівні очей дитини, щоб діти могли здійснювати свій вибір та повертати матеріали на свої місця після гри чи під час прибирання.

З метою забезпечення безпеки вихователі повинні мати можливість бачити усіх дітей у середовищі, тобто постійно тримати їх у полі свого зору.

Кілька просто організованих осередків діяльності, в яких розміщені іграшки і різні навчальні матеріали. Розмаїття навчальних матеріалів сприяє розвитку самостійності малюків під час вибору цих матеріалів, а також вибору друзів, з якими вони хочуть працювати.

Наявність мистецького осередку з покриттям, що легко миється, щоб можна було проводити щоденні заняття з малювання, ігри з піском і водою. Важливо пам'ятати, що малюки з радістю малюють на мольберті, однак пензлик для малювання має бути товстий, а кількість кольорів невелика. Малювання сприяє розвитку моторики, творчості, а також позитивної самооцінки.

Гра з водою і піском розвиває дослідницьку діяльність, допомагає малюкам дізнаватися про такі принципи, як причинно-наслідковий зв'язок. Важливо, щоб покриття на підлозі можна було легко помити для того, щоб проводити цей вид діяльності щодня.

Низькі, відкриті полиці, на яких розміщені іграшки, інші матеріали, позначені малюнками/зображеннями для того, щоб діти знали, де і що зберігається. Діти у цьому віці вже намагаються бути самостійними і хочуть відчувати себе компетентними. Низькі, відкриті полиці дають їм можливість

самим вибирати іграшки і класти їх на місце самостійно, не прохаючи дорослих про допомогу. Зображення допомагають малюкам побачити правильне місце. або великі м'які іграшки. Деякі діти швидко втомлюються від загального галасу в групі, і їм потрібна перерва, щоб відновити свою енергію. Є діти, які просто хочуть побути наодинці. Такі куточки усамітнення дають можливість спостерігати за діяльністю у групі на відстані. Важливо, щоб такі місця добре бачили вихователі, які мають забезпечити безпеку усім дітям у групі.

Місця, де розташоване обладнання для розвитку великої моторики. Діти у цьому віці є дуже енергійними. Вони потребують багато можливостей протягом дня, щоб мати змогу активно рухатися, розвиваючи свою велику моторику. Часто вони не можуть дочекатися прогулянки на дворі, щоб побігати та пострибати. Тому важливо передбачити такі місця у групі також. обладнання для рухливих видів діяльності, яке відповідає віку дітей. Нерідко діти у цьому віці змушені гратися на майданчиках, обладнання яких пристосоване для дітей старшого віку, а тому може бути небезпечним для малюків. Обладнання, призначене для дітей 3—4-річного віку, має бути безпечним і водночас містити певні виклики (маленькі «безпечні перешкоди»). Долаючи ці виклики, діти розвивають навички.

Місця для зберігання особистих речей. Зазвичай діти проводять у дитячому садку багато годин, тому вони повинні

почувати себе у безпеці. Часто діти приносять із собою різні речі з дому, які допомагають їм почуватися комфортно і у безпеці, але якими вони не бажають ділитися з іншими (ковдри, м'які іграшки тощо). В групі мають бути місця, де діти зберігатимуть власні речі.

Малюнки, на яких зображені знайомі предмети, люди (у тому числі члени сімей дітей) і тварини, розміщені на рівні очей дитини. Часто вихователі розміщують малюнки дітей чи інші зображення на своєму рівні. Такі малюнки стають формальною «прикрасою» стін, бо дітям незручно їх

роздивлятися. Коли діти бачать зображення знайомих їм предметів і людей, їхнє почуття безпеки збільшується

Освітнє середовище: діти віком 5-6 років

Дошкільні програми для дітей 5-6 років забезпечують можливості

розвивати власні інтереси, навчатися співпрацювати з іншими.

Саме цей вік дає можливості для розвитку ініціативності дітей: вони отримують найбільше переваг, коли можуть досліджувати і виконувати види діяльності за власним вибором. Роль педагога полягає в тому, щоб полегшувати і направляти процес пізнання, а не просто надавати відповіді на дитячі запитання.

Освітнє середовище у групах дітей 5-6-річного віку спрямоване на розвиток самостійності, створення умов для

прийняття рішень, заохочення ініціативи та залучення. Група поділена на осередки, які пропонують різні види діяльності відповідно до інтересів і здібностей усіх дітей.

Це можуть бути осередки для гри з блоками (кубиками), розвитку грамотності, мистецтва, драматичної (сюжетно-рольової) гри, науки (природничо-науковий центр) та інші. У групі мають бути місця, які передбачають як роботу дитини наодинці, так і у групі з іншими дітьми. Саме

спільна робота сприяє розвитку соціальної компетентності.

Що можна побачити в ефективно організованому середовищі для дітей цього віку і чому це важливо?

Галасливі зони відокремлені від зон, які передбачають спокійні, тихі види діяльності. Наприклад, осередок гри з блоками чи драматичної гри можуть бути розташовані поруч, але відокремлені від осередку розвитку грамотності. Це важливо, оскільки дітям цього віку легше зосередитися на спокійних видах діяльності, якщо їх не відволікає галас.

Невисокі меблі (столи, стільчики, тумби), які розміщуються на підлозі, та килимове покриття, яке сприяє визначенню «кордонів» між різними осередками діяльності. Саме це допомагає розрізнити межі осередків та полегшує концентрацію дітей на тому чи іншому виді діяльності.

Осередки пропонують різні види діяльності, які дитина може вибирати самостійно, адже одне з важливих завдань дошкільних програм для дітей цього віку – навчити

здійснювати самостійний вибір. Педагоги можуть сприяти цьому, забезпечуючи різні можливості для здійснення вибору – вибір осередків діяльності, вибір навчальних матеріалів, вибір друзів, з якими дитина хоче працювати разом тощо.

Навчальні матеріали розміщені на низьких полицях і позначені малюнками або словами, щоб діти могли самостійно взяти матеріали з полиць і повернути їх на своє місце.

Вільний доступ до матеріалів заохочує дітей до вибору, позначення їх місця зберігання є ознакою того, що у середовищі цінують порядок. Це також сприяє розвитку відповідальності за підтримання цього порядку, розвитку самостійності та позитивної самооцінки. У процесі прибирання розвиваються такі когнітивні навички, як сортування та класифікація.

Матеріали в осередках діяльності розміщують у логічному порядку, наприклад, олівці й фарби разом із папером для малювання. Це полегшує розуміння дітьми поєднання матеріалів, їх правильне застосування. Затишні місця (куточки усамітнення), в яких є великі м'які подушки, крісла-гойдалки, де діти можуть розслабитися або побути разом зі своїм другом. Діти потребують можливості відпочити від загального галасу, відновити свою енергію, оскільки проводять багато часу у групі. Тому наявність затишного місця (куточку усамітнення) сприяє їх емоційному благополуччю та позитивній поведінці. Для деяких дітей з особливими освітніми потребами, які дуже

чутливі до звуків і швидко втомлюються, такі затишні місця є особливо важливими.

Малюнки дітей та інші малюнки, пов'язані з темою тижня, розміщені на стінах на рівні очей дитини, бо діти не звертають увагу, рідко вдивляються у малюнки, розміщені вище рівня їх очей. Розміщення робіт дітей на доступному їм рівні демонструє повагу до їхніх зусиль та дає їм можливість пишатися своїми результатами.

Місце для активних ігор, де розташоване обладнання для розвитку великої моторики. Щоденні види діяльності, спрямовані на розвиток великої моторики, є важливими для дітей цього віку. Водночас, фізичний розвиток сприяє розвитку позитивної самооцінки, оскільки у дітей зміцнюється почуття впевненості у своїх силах.

Безпечний, добре організований зовнішній простір, де розміщені матеріали і обладнання для різних видів діяльності – малювання, роботи з деревом, гри з водою. Зовнішній простір забезпечує нове середовище для дітей – місце для досліджень, гри, вивільнення енергії. Важливо пам'ятати, що усі види діяльності, які проводять у групі, можна практикувати й на свіжому повітрі.

Простір і матеріали є адаптованими для дітей з особливими освітніми потребами.

Залучення дітей з особливими потребами має переваги для усіх учасників освітнього процесу – дітей, педагогів і батьків.

Дошка інформації для батьків, яка регулярно оновлюється. Це окремо організоване місце, де привабливо розміщуються цікаві статті з питань розвитку дітей, оголошення

про заходи у дитячому садку. Інформація для батьків на дошці демонструє повагу до них і бажання педагогів інформувати їх про життя дитячого садка.

2.3. Соціальне середовище

Комунікативно-організаційний компонент (соціальне середовище) включає: особистісну і професійну готовність педагогів до роботи в змішаній (інтегрованій) групі; запровадження інклюзивної практики; сприятливий психологічний клімат у колективі; управління командною діяльністю фахівців. (Взаємодія, яка відбувається в межах групи між дітьми; дітьми і педагогами; дітьми, педагогами і батьками). перевірити за цим визначенням

Наступним аспектом освітнього середовища є соціальна складова, яка виявляється у швидкому реагуванні на потреби та комунікацію здобувачів освіти і ґрунтується на особистісній і професійній готовності педагогічного працівника до роботи в умовах інклюзії. Вона реалізується шляхом застосування таких стратегій, як надання підтримки та заохочення з боку дорослих і однолітків. Тобто одним із завдань педагогічного працівника має бути створення середовища, в якому кожний здобувач освіти буде відчувати свою приналежність до спільноти групи,

почуватися з достатнім рівнем комфортності та брати активну і посильну участь у створенні культури групи. З цією метою він:

- виявляє повагу до здобувачів освіти, цікавлячись їхніми почуттями, ідеями та життям;

- створює атмосферу, де здобувачі освіти можуть вільно висловлюватися та мають можливість до самовираження;

- створює середовище, яке стимулює здобувачів освіти розширювати власні межі пізнання і дій, ризикувати та не боятися робити помилки у процесі розвитку та навчання;

- сприяє розвитку почуття довіри, прихильності у стосунках з кожним здобувачем освіти;

- чітко висловлює своє бачення щодо поведінки здобувачів освіти і залучає їх до розроблення правил групи;

- втілює в життєдіяльність групи демократичні цінності та сприяє участі здобувачів освіти у її житті;

- послідовно використовує рутинні режимні моменти (дії, заняття) для розвитку саморегуляції та самостійності здобувачів освіти;

- здійснює коригування поведінки здобувачів освіти на основі знання особистісних рис кожного та рівня їх розвитку.

Розбудова ефективного соціального середовища починається зі створення можливостей для здобувачів освіти здійснювати вибір (види діяльності, засоби діяльності, стиль поведінки) у групі, тобто з можливості приймати самостійні

рішення з усвідомленням їх наслідків. Ці можливості створюються шляхом надання їм необмеженого (але спеціально організованого) вибору навчальних матеріалів, підходів до вирішення проблем, центрів діяльності та партнерів, з якими вони хочуть гратися тощо. Атмосфера групи в якій дитина певною мірою контролює власні процеси пізнання сприяє підвищенню ефективності навчально-виховного процесу .

Формування цінностей групи є логічним наступним кроком, адже здобувачі освіти приходять у ЗДО із сімей де панують свої цінності. Тому їх обговорення та визначення спільних для дітей, батьків і педагогів саме цієї дошкільної групи є важливим з огляду на те, що вони є не лише невід'ємною складовою формування компетентностей, а й чинником успішної інклюзії. Обговорення цінностей можна проводити у зручній формі за певним алгоритмом з одночасним формуванням навички активного висловлювання та слухання.

Алгоритм обговорення цінностей

1. Опитування для виявлення цінностей, які були або яких не було у певних змодельованих ситуаціях.
2. Обговорення виявлених цінностей з дітьми, з метою почути про їхні позитивні й негативні почуття.
3. Опитування здобувачів освіти з метою визначення рівня розуміння ними відповідних цінностей (чесність, доброта, відповідальність, толерантність і т.д.) з урахуванням їхнього досвіду.

4. Опитування здобувачів освіти щодо розуміння ними тези "Захищати когось словами, а не кулаками" з визначенням власного досвіду.

5. Занотовування думок, що виникли на попередніх етапах.

6. Формування переліку цінностей групи.

Сучасні умови розвитку ЗДО передбачають розроблення правил групи на основі визначених цінностей за участю здобувачів освіти. Залучення їх до цього процесу у формі «ранкового кола» є найбільш ефективним, адже вони збираються у звичному комфортному місці де нічого не перешкоджає початку дискусії про призначення правил. Ця дискусія має на меті формування у дітей розуміння певних реалій: що правила покликані спрямовувати поведінку у потрібному напрямку, а не забороняти певні дії; що правила та закони, створені для убезпечення людей, для захисту їхніх індивідуальних прав і свобод.

Беззаперечним є факт, що діти потребують присутності дорослих (на всіх щаблях розвитку), які допоможуть їм керувати своєю поведінкою та усвідомлення того, що є і що не є прийнятним. Адже у такий спосіб здобувач освіти визначає межі дозволеного, що унеможлиблює покарання. Тому, під час обговорення педагогічний працівник має пояснювати здобувачам освіти, що краще вибрати кілька загальних, конкретних правила, а не велику кількість дрібних дуже

деталізованих бо це зменшує загальну їх кількість і підвищує структурованість .

Не слід забувати, що соціальне середовище відіграє провідну роль у розвитку відповідальності здобувачів освіти. Це відбувається в процесі спільного прийняти рішень під час проведення щоденних рутинних моментів (наприклад: щоденне ознайомлення з осередками та навчальними матеріалами та визначення доцільності їх місця зберігання). При цьому важливо залучати всіх дітей у процес прийняття рішень. Адже така участь у дискусії створює необхідні умови для здобувачів освіти та спонукає їх навчатися висловлювати власну думку й обґрунтовувати її, слухати думки інших дітей та приймати спільні рішення.

Отже, загальновідомо, що взаємодія з дітьми віком 1,5 - 3 роки полягає, в першу чергу, в забезпеченні їх фізичного та емоційного комфорту. Надалі по мірі їх доросління вони потребують, щоб оточуючі дослухалися до їх ідей, давали відповіді на запитання та допомагали їм вчитися самостійно думати. Тому вивчення передового досвіду перебування здобувачів освіти наймолодшого віку у закладах дошкільної освіти, дозволяє зробити наголос саме на соціально-емоційному розвитку в межах соціального середовища групи. Тобто надання їм можливості навчатися емпатії, рівності, толерантності, багатоманітності, набувати знань щодо своїх прав і т.д.

Таким чином, усвідомлюючи велику роль інклюзивного освітньо-виховного середовища як «третього вчителя» у розвитку та навчанні дітей, ми повинні пам'ятати, що мова тут йде не лише про меблі, іграшки, обладнання, — важливими є якість взаємодії між дітьми, між дітьми і педагогами, між педагогами і батьками. Як фізичне, так і соціальне середовище має базуватися на інклюзивних цінностях і сприяти їх формуванню у дітей. Якісна дошкільна освіта є синонімом інклюзивної освіти – освіти, яка передбачає участь в освітньому процесі усіх дітей і створює для цього відповідні можливості.

Алгоритм створення інклюзивного освітнього середовища

Ефективність інклюзивного освітнього середовища забезпечується дотриманням низки чинників у процесі його організації та функціонування, а саме:

Зручність. Спостереження та визначення, в яких осередках діяльності й умовах (стоячи, сидячи, за столом, на підлозі і т.д.) здобувачі освіти почувають себе більш зручно і впевнено. З плином часу після набуття певного навчального (ігрового) досвіду в комфортному розвивальному середовищі, поступово долучайте їх до інших наявних осередків діяльності які містять різноманітні іграшки та матеріали.

Час. Проведення на постійній основі моніторингу працездатності дитини (протягом якого часу кожна дитина може концентрувати свою увагу на певному виді завдань).

Тривалість навчальних завдань має відповідати визначеній працездатності. На початку навчального року доцільно скорочувати їх тривалість, а в міру адаптації, зростання та навчання здобувачів освіти тривалість навчальних завдань можна збільшити. Водночас, постійно треба мати варіанти закінчення заняття, якщо діти втомилися чи починають відволікаються. Одним з варіантів запобігання перевантаженню та стомленню здобувачів освіти є проведення двох-трьох коротких занять замість одного але довшого.

Відволікання. Вивчення та констатація факторів довкілля, що сприяють відволіканню здобувачів освіти від навчальної діяльності. На цій основі послідовне втілення у навчальну діяльність кожної дитини елементів, що їх нівелюють (зміна осередку, кола спілкування, темпу, виду подачі матеріалу і т. д.).

Рівень шуму. Кожний режимний момент у групі ЗДО супроводжується певним робочим шумом (переважно розмови між учасниками зрідка плач). Поступово здобувачі освіти звикають до нього і майже не реагують, але інші звуки їх відволікають. Тому крім забезпечення режиму тиші під час групових занять окремих дітей слід розміщувати біля вихователя або іншого дорослого, присутнього в групі чи деінде (на основі індивідуальних особливостей).

Освітлення. Рівень освітлення відіграє провідну роль у створенні ефективного середовища групи. Так м'яке штучне

освітлення у приміщеннях в першу чергу відіграє здоров'язбережувальну функцію та запобігає швидкій втомлюваності, місцеве ж освітлення, допомагає здобувачам освіти сконцентрувати увагу на зоні діяльності. Але не слід забувати, що значну частину часу вони мають перебувати на свіжому повітрі і за природного освітлення, бо це позитивно впливає на розвиток їхньої зорової системи на відміну від перебування перед екранами телевізорів, моніторів і т. д.

Палітра матеріалів. Постійне збільшення та оновлення іграшок та інших матеріалів дозволяє педагогічному працівнику забезпечувати для здобувачів освіти такий вибір, який сприятиме їх соціальному, емоційному, фізичному, комунікативному і когнітивному розвитку.

Алгоритм створення інклюзивного освітнього середовища

1. Загальна привітна атмосфера;
2. Середовище, дружнє до сім'ї;
3. Підхід, орієнтований на дитину;
4. Безбар'єрна архітектурно-просторова організація;
5. Навчальні матеріали для всіх дітей;
6. Готовність педагогічних працівників до роботи в умовах інклюзії;
7. Залучення додаткових різнопланових фахівців;
8. Можливості для спілкування для всіх;
9. Інклюзивне освітнє середовище.

Якісні дошкільні програми сприяють розвитку дитячої самостійності, відчуття себе як активних здобувачів освіти. Саме тому важливо, щоб іграшки і навчальні матеріали були розміщені на відкритих полицях так, щоб дитина з легкістю могла їх дістати та повернути на місце. Діти навчаються краще, коли мають змогу досліджувати конкретні матеріали, а також можуть обмінюватися своїми ідеями чи запитаннями з іншими дітьми та дорослими.

Одним із важливих чинників для розвитку самовизначення і самоактуалізації дітей є забезпечення можливості здійснювати вибір у дошкільній групі і, відповідно, приймати самостійні рішення, усвідомлюючи при цьому їх наслідки.

Такі можливості для вибору педагога можуть легко знайти впродовж усього дня: це і вибір центрів діяльності, вибір навчальних матеріалів, підходи до вирішення проблеми, вибір місця за столом, де вони хочуть працювати, та інше.

Дослідження і гра, самостійна і групова діяльність, різноманітні ресурси сприяють взаємодії між дітьми та дітьми і дорослими. Давати змогу людям приймати рішення стосовно себе — природніше, ніж контролювати їх.

Крім навичок, які будуть корисними для дітей у майбутньому, вони повинні мати змогу робити вибір вже сьогодні. Зрештою, діти — це лише «дорослі-у-становленні». Вони є людьми, чії нагальні потреби, права і досвід потребують

серйозного ставлення. Скажімо так: дітей потрібно не лише навчати жити у демократії, вони повинні мати цю можливість вже сьогодні (Алфі Кон, 2009).

Очевидно, що крім суттєвого впливу на розвиток і навчання дітей, якісні інклюзивні дошкільні програми впливають на запобігання нерівності та соціального виключення (Г. Гурт і М. Бетанкорт, 2017), а також відіграють велику роль у зміцненні соціальної згуртованості та інклюзії

РОЗДІЛ 3. КОМАНДА СУПРОВОДУ ТА РОЛІ ЇЇ УЧАСНИКІВ У СТВОРЕННІ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Серед проблем які виникають у ЗДО у зв'язку з впровадженням інклюзивного навчання на одне з чільних місць виходить відсутність належної підготовки педагогічних працівників, а саме: недостатній рівень знань у галузі спеціальної педагогіки та психології; не розуміння специфіки роботи з дітьми, можливості та здібності яких дещо відрізняються від умовної норми.

Одним із шляхів вирішення означеної проблем є залучення до роботи в умовах інклюзивного навчального закладу фахівців системи спеціальної освіти. Це фахівці у галузі спеціальної (корекційної) педагогіки та психології, які володіють знаннями щодо особливостей розвитку, навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами, спеціальними методиками і технологіями роботи з ними.

Інший шлях полягає у систематичному підвищенні кваліфікації та рівня самоосвіти педагогічних працівників ЗДО. Адже до їх функцій в умовах інклюзії входить здійснення навчально-виховного процесу, який у спеціальних дитячих садках та школах характеризується розвивальною (корекційно-розвивальною) спрямованістю, а також проведення спеціальних індивідуальних та фронтальних розвивальних занять (наприклад, з розвитку зорового сприймання та

формування уявлень для дітей з порушеннями зорового аналізатора; розвитку слухового сприймання та формування вимови для дітей з порушеннями слухового аналізатора; лікувальної фізкультури для дітей з порушенням опорно-рухового апарату; когнітивного розвитку для дітей з порушенням інтелектуального розвитку).

ЗДО з інклюзивним навчанням має на меті створення додаткових необхідних умов, забезпечення підтримки та супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Таким чином, реалізація мети передбачає два основні напрями, які важливі в контексті організації співпраці фахівців загальної та спеціальної освіти: зміна підходів (застосування педагогом спеціальних методик, адаптація методів та засобів викладання тощо) у навчально-виховному процесі для задоволення освітніх потреб всіх дітей, в тому числі дітей з особливими освітніми потребами.

Роль вихователя у закладі дошкільної освіти традиційно полягає у пропонуванні та донесенні (різними шляхами та методами) до здобувачів освіти навчально-виховної інформації з метою формування їх загальної компетентності. Водночас у інклюзивному закладі дошкільної освіти вихователь може виконувати значну кількість супутніх ролей (менеджер, координатор, спостерігач, наставник, психолог, здобувач освіти і т.д.) з метою втілення інклюзивних цінностей у практику роботи закладу.

Виконання відповідних ролей вимагає наявності певних компетентностей, знань, умінь та навичок, що забезпечують відповідну кваліфікацію, а саме:

1. Розуміння та оцінка розмаїття здобувачів освіти як переваги та ресурсу освітнього процесу (компетенції – розуміння сутності інклюзії; наявність знань та розуміння сутності відмінностей здобувачів освіти).

2. Розуміння диференційованого та індивідуального підходів як основи для підтримки всіх здобувачів освіти (компетенції – сприяння академічному, соціальному, практичному та емоційному навчанню; володіння технологіями навчання та виховання в інклюзивних групах).

3. Розуміння співпраці та взаємодії як основи командної роботи (компетенції – володіння ефективними технологіями роботи з батьками; володіння моделями у роботі з іншими фахівцями у сфері освіти, медицини, психології і т.д.).

4. Розуміння процесу самовдосконалення як основи особистісного та професійного розвитку (компетенції – здатність до аналітичної практики; розуміння початкової педагогічної освіти як основи до безперервного навчання та розвитку).

Але процес інклюзивного навчання є динамічним та швидкоплинним, тому не існує єдиного сталого набору знань, умінь та навичок, що необхідні для роботи в інклюзивному освітньому просторі. Так, на початку навчального року в групу

може прийти дитина з порушенням слуху, а через деякий час – з порушенням інтелектуального розвитку. Тому, перш за все, вихователю варто зосередитись на сприйнятті інклюзивних цінностей та створенні комфортного середовища для кожного здобувача освіти, – це допоможе адаптувати стиль викладання в майбутньому за рахунок опанування окремими навичками та методами роботи.

До інклюзивних цінностей відносять наступні:

- Розуміння феномену, що кожна дитина — особистість.
- Розуміння здатності до навчання усіх дітей.
- Розуміння індивідуальності кожної дитини (вона має унікальні здібності, особливості, інтереси).
- Розуміння форм дискримінації та її заборони.
- Розуміння права кожної людини до участі у житті спільноти.
- Розуміння відмінності та прийняття людей з їхніми індивідуальними особливостями.
- Розуміння толерантності та терпимості як основи виховного процесу.

Прийняття перелічених цінностей формує відповідне ставлення до здобувачів освіти, що відіграють визначальну роль у створенні інклюзивного освітнього середовища. Водночас, аби гарантувати результат та забезпечити участь у

навчально-виховному процесі усіх дітей групи (всі навчаються разом і ніхто не відстає), вихователі мають використовувати окремі підходи до кожного з них. Тобто, основою інклюзивного процесу у закладі дошкільної освіти має стати індивідуальний підхід та диференційоване навчання, що вимагає від нього майстерності, гнучкості, вміння виділяти сильні та слабкі сторони, потреби, можливості, мотиваційні аспекти до навчання, а також розподіляти ролі для кожного з учасників освітнього процесу.

Реалізація цього процесу неможлива без постійного аналізу варіантів навчання (внутрішньоособистісний – самоаналізуючий міжособистісний – командно-комунікативний, вербальний – лінгвістичний, візуальний – просторовий, логічний – математичний, кінестетичний – руховий, музикальний – ритмічний), який з них є найбільш комфортним для здобувачів освіти та чому прогрес у навчанні одних дітей повільніший ніж в інших.

Ефективність освітньо-виховного процесу на цьому етапі досягається за умови дотримання наступного алгоритму:

- ирайтеся на сильні сторони дитини в процесі навчання та виховання;

- озробляйте заняття з урахуванням індивідуальних можливостей усіх дітей;

- творюйте умови для аудіо-візуального сприймання матеріалу;

- використовуйте підказки (плакати, жести, міміку і т.д.);
- ключайте до заняття елементи для релаксу та заспокоєння дітей;
- остерігайте та аналізуйте роботу дітей на заняттях та використовуйте ці дані у подальшій роботі;
- мотивуйте та залучайте батьків до спільного навчання з дітьми шляхом пояснення його важливості.

3.1. Команда супроводу її склад

Головною метою роботи ЗДО та його педагогічних працівників стосовно дитини з ООП є її соціалізація та підготовка до самостійного життя. Водночас головна увага концентрується на оптимальній допомозі та підтримці такої дитини у процесі навчання, за умови встановлення запобіжників щодо перевищення необхідної допомоги та зайвої опіки.

Діти з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі мають багато специфічних потреб, над якими повинна працювати група фахівців різного профілю. Адже жоден фахівець не здатний повноцінно займатися питаннями когнітивного, фізичного та комунікативного розвитку дитини. Це завдання може реалізувати лише команда, до якої входять відповідні фахівці, за умови їх активної співпраці з постійним обміном досвідом та інформацією.

Розуміння того, як найкраще встановлювати взаємовідносини співпраці, допомагає педагогам закладів ЗДО оптимально організувати навчально-виховний процес здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, сприяти їх соціалізації та адаптації. Насамперед – це означає бути членом однієї команди, що працює задля певної мети та бути партнером і порадиником батьків. Тому одним з важливих чинників впровадження інклюзивної моделі в ЗДО є організація співпраці різнопланових фахівців та вихователів, результатом якої має стати інклюзивне освітнє середовище, максимально сприятливе для різнобічного та гармонійного розвитку всіх дітей, у тому числі й дітей з особливими потребами.

Інклюзивний освітньо-виховний процес не має обмежуватись стінами ЗДО. Тому значну увагу слід приділити залученню батьків до цього процесу. Адже саме батьки, зазвичай, знають про свою дитину найбільше – її функціональні обмеження та сильні сторони, індивідуальні потреби та особливості й на цій основі можуть надавати корисні поради з адаптації навчальних планів і методів викладання.

Таким чином, одночасно з підвищенням своєї присутності у навчально-виховному процесі, батьки отримають можливість налагодити ефективну взаємодію з дитиною та приділяти більше уваги її потребам, а педагоги – зрозуміти культуру та бекграунд сім'ї, що дозволить їм ефективніше застосовувати індивідуальний підхід до кожного здобувача освіти.

Все це є основою створення та функціонування спеціальної психолого-педагогічної команди, а саме – команди супроводу. Це команда різнопланових фахівців, до якої входять батьки дитини (законні представники), завдання якої спрямовані на створення необхідних умов для розвитку дитини з ООП, її адаптації в колективі та суспільстві, засвоєнню нею знань, умінь і навичок, відповідних компетенцій. Водночас, психолого-педагогічний супровід – це певна комплексна система заходів, спрямованих на організацію освітньо-виховного процесу в ЗДО та гармонійному розвитку дитини, що передбачено індивідуальною програмою розвитку.

Команда супроводу в закладі освіти створюється на основі відповідного нормативно-правового забезпечення, та починає своє існування з відповідного наказу, який видає керівник закладу, на підставі заяви батьків, де зазначено про необхідність створення інклюзивної групи та до якої додано копії відповідних документів. Склад команди визначається з урахуванням освітніх потреб дитини та надання відповідного рівня підтримки, що вказано у висновку комплексної оцінки дитини інклюзивно-ресурсним центром. Отже, керівник затверджує перелік необхідних фахівців для дитини з ООП (педагогічні працівники закладу дошкільної освіти та залучені фахівці), які розробляють індивідуальну програму розвитку здобувача дошкільної освіти.

До команди супроводу входять:

- постійні учасники (директор/керівник закладу або вихователь-методист, вихователь, практичний психолог, соціальний педагог, асистент вихователя, дефектолог, логопед, реабілітолог і батьки дитини з ООП);

- залучені фахівці (медичний працівник закладу, лікар, асистент дитини, спеціалісти системи соціального захисту населення, служби у справах дітей та ін..).

Діяльність команди супроводу на рівні групи в першу чергу спрямовується на вирішення наступних завдань:

- збір інформації про особливості розвитку дитини, її інтереси, труднощі у навчально-виховному процесі, освітні потреби;

- визначення напрямів та об'єму психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, що можуть бути надані в межах ЗДО на підставі висновку ІРЦ та забезпечення надання цих послуг;

- розроблення Індивідуальної програми розвитку для кожної дитини з ООП і моніторинг процесу її виконання з метою коригування та визначення динаміки розвитку здобувача освіти;

- надання практично-методичної підтримки педагогічним працівникам закладу освіти з організації інклюзивного навчання;

- створення належних умов для інтеграції дитини з ООП в середовище ЗДО;

- надання професійної допомоги батькам дітей з ООП (інформування щодо особливостей їх розвитку, навчання та виховання; допомога в отриманні практичних навичок щодо спілкування дитиною та надання їй допомоги під час отримання освіти);

- проведення інформаційно-просвітницької роботи у ЗДО серед педагогічних працівників, батьків і дітей з метою недопущення дискримінації та порушення прав дитини, формування дружнього та неупередженого ставлення до дітей з ООП.

Варто зазначити, що продуктивна діяльність в рамках команди супроводу тісно пов'язана з виконанням чітко окреслених завдань за відповідної координації та необхідних настанов, які здійснює керівник або особа, на яку покладена ця відповідальність. Це втілюється в життя у процесі засідання команди супроводу, яке проводиться не рідше одного разу на місяць на рівні групи. Результати засідань відображаються у протоколі (усталеної форми протоколу немає) форму якого визначає команда на рівні ЗДО.

Отже, педагогічні працівники інклюзивного ЗДО реалізують свої ролі безпосередньо як у навчально-виховному процесі, так і у рамках команди супроводу. Тому запорукою успішності такої команди є дотримання наступних послідовних кроків:

1. Чітке розмежування та розуміння учасниками своїх ролей та обов'язків.

2. Створення можливості для безперервного процесу підвищення фахового рівня.

3. Наявність атмосфери діалогу, бажання учасників чути один одного та реагувати на отриману інформацію.

Таким чином, кожний із учасників команди супроводу мають свої відповідні ролі та обов'язки у процесі навчання, виховання, формування та розвитку здобувача освіти з ООП.

3.2. Професійні ролі учасників команди супроводу

Створення команди психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти передбачає взаємоузгоджену комплексну діяльність фахівців за участі батьків дитини з ООП, спрямовану на забезпечення необхідних умов в освітньому процесі для розвитку дитини, її самореалізації та соціалізації. Склад команди супроводу визначають з урахування потреб дитини.

1. Директор

- формує склад Команди супроводу дітей з особливими освітніми потребами (далі — ООП);
- розподіляє функції між її учасниками;
- призначає відповідального за координацію розроблення індивідуальної програми розвитку (далі — ІПР);
- організовує роботу Команди супроводу;

- контролює виконання висновку інклюзивно-ресурсного центра (далі — ІРЦ);
- залучає фахівців, зокрема фахівців ІРЦ, для надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг дітям з ООП;
- контролює виконання учасниками Команди супроводу своїх функцій;
- оцінює діяльність педагогічних працівників, які залучені до реалізації ІПР.

2. Вихователь-методист

- допомагає формувати склад Команди супроводу;
- організовує спільно з директором роботу Команди супроводу;
- розробляє спільно з іншими учасниками Команди супроводу індивідуальну програму розвитку дитини з ООП;
- залучає батьків дитини з ООП до розроблення і погодження ІПР;
- оцінює спільно з директором діяльність педагогічних працівників, залучених до реалізації ІПР;
- проводить моніторинг виконання ІПР.

3. Медична сестра

- інформує учасників Команди супроводу про стан здоров'я дитини та її психофізичні особливості;
- збирає додаткову інформацію від батьків, закладу охорони здоров'я щодо стану здоров'я дитини – необхідністю.

4. Практичний психолог

- вивчає особливості розвитку дитини з ООП;
- здійснює психологічний супровід дитини з ООП;
- надає відповідно до чинного законодавства корекційно-розвиткові послуги дитині з ООП згідно з ІПР;
- надає рекомендації, консультації та методичну допомогу педагогічним працівникам у роботі з дитиною з ООП;
- консультує батьків дитини;
- проводить просвітницьку роботу з педагогами та батьками вихованців інклюзивних груп;
- формує психологічну готовність учасників освітнього процесу до взаємодії в інклюзивному середовищі.

5. Соціальний педагог

- здійснює соціально-педагогічний патронаж дитини з ООП та її батьків;
- виявляє соціальні проблеми, які потребують негайного розв'язання, у разі потреби направляє до відповідних фахівців;
- вивчає соціальні умови розвитку дитини з ООП;
- сприяє соціалізації дитини з ООП, адаптації її у новому колективі;
- інформує батьків дитини з ООП про мережу закладів позашкільної освіти, залучає дитину до участі в гуртках, секціях з урахуванням її можливостей;
- надає рекомендації учасникам освітнього процесу щодо шляхів ефективної інтеграції дитини з ООП у колектив

однолітків, формує позитивний мікроклімат у дитячому колективі, допомагає долати особистісні та міжособистісні конфлікти;

- захищає права дитини з ООП, за відповідним дорученням представляє її інтереси в різних органах та службах.

6. Учитель-дефектолог

- надає корекційно-розвиткові послуги дитині з ООП;
- проводить моніторинг досягнень у відповідній сфері розвитку дитини;

- надає рекомендації педагогічним працівникам щодо особливостей організації освітнього процесу, реалізації корекційно-розвиткових цілей під час освітньої роботи, технології досягнення кінцевих цілей, які визначені в ІПР, та адаптації/модифікації;

- консультує батьків дитини з ООП.

7. Вихователь

- забезпечує освітній процес дитини з ООП відповідно до ІПР;

- інформує учасників засідання Команди супроводу про особливості навчально-пізнавальної діяльності дитини з ООП, її сильні сторони та потреби, результати виконання дитиною освітнього плану;

- бере участь у підготовці індивідуального освітнього плану дитини з ООП;

- визначає спільно з іншими педагогічними працівниками рівень досягнення кінцевих освітніх цілей, передбачених ІПР;
- створює належний мікроклімат у колективі;
- надає інформацію батькам про стан засвоєння індивідуального освітнього плану дитиною з ООП.

8. Асистент вихователя

- вивчає індивідуальні особливості, схильності, інтереси та потреби дитини з ООП під час спостережень;
- бере участь у розробці ІПР;
- готує спільно з учасниками освітнього процесу індивідуальний освітній план;
- бере участь у організації освітнього процесу дитини з ООП;
- бере участь у адаптації освітнього середовища, дидактичних матеріалів відповідно до потенційних можливостей дитини та з урахуванням особливостей її розвитку;
- оцінює спільно з вихователем рівень досягнення кінцевих освітніх цілей, передбачених ІПР;
- готує інформацію для учасників засідання Команди супроводу за результатами спостережень за дитиною щодо її індивідуальних особливостей, інтересів та потреб;
- надає інформацію батькам, педагогічним працівникам про особливості розвитку дитини з ООП.

9. Батьки дитини з ООП

- інформують працівників закладу дошкільної освіти про особливості дитини — стиль спілкування, спосіб пізнання, успіхи, труднощі;
- працюють у Команді супроводу, беруть участь у складанні ІПР;
- створюють умови для навчання, виховання та розвитку дитини.

Примітка. Підготовлено відповідно до Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти, затвердженого наказом МОН України від 08.06.2018 № 609.

Вихователь та асистент вихователя співпрацюють в межах спільного викладання та планування за умови уважного ставлення та врахування найкращих сторін одне одного.

Розглянемо це більш детально (спільне викладання, розподілене викладання, паралельне викладання, альтернативне викладання, командне викладання)

Спільне викладання – це така організація освітнього процесу в групі, коли два чи більше спеціалісти спільно проводять викладання у розмаїтій групі здобувачів освіти (серед яких є діти з особливими освітніми потребами) в єдиному фізичному просторі (групі). Спільне викладання передбачає участь двох або більше педагогічних працівників,

які спільно викладають навчальний матеріал і є рівноправними у процесі навчання.

Спільне викладання – це інноваційний підхід до організації уроку. Саме завдяки такому методу забезпечується індивідуалізація навчального простору та підвищується рівень якості освітніх послуг.

Перевагами спільного викладання є можливість до залучення всіх дітей до того чи іншого виду роботи протягом заняття, урізноманітнення форм та методів викладання навчального матеріалу, ефективний моніторинг актуальних потреб здобувачів освіти, реалізація індивідуального супроводу дитини з особливими освітніми потребами.

Спільне викладання вимагає ретельної підготовки навчального матеріалу, узгодження методів та форм викладання матеріалу, розуміння кінцевих результатів, вирішення загальних організаційних питань.

Виділяють три основні моделі спільного викладання

Модель консультування. У контексті даної моделі вихователь може виступати консультантом асистента у питаннях здійснення адаптації чи модифікації тих чи інших навчальних завдань.

Модель навчання. При застосуванні даної моделі спільного викладання вихователь та асистент активно спілкуються, діляться спостереженнями за здобувачами освіти, підвищують знання один одного у тих питаннях, де вони є компетентними.

Модель співпраці (або роботи в команді). В моделі співробітництва передбачається розподіл обов'язків між вихователем та його асистентом. Ця модель по праву вважається однією з найбільш ефективних, так як кожен з педагогів вносить свій вклад в реалізацію навчальної програми.

Модель співпраці передбачає такі форми спільного викладання:

Підтримуюче викладання: саме з такого підходу необхідно починати спільне викладання, так як воно не вимагає багато часу на планування. Вихователь визначає організацію, зміст та цілі заняття, вміння та навички, якими мають оволодіти діти. Асистент вчителя проводить окремі фрагменти заняття з малими групами, допомагає дітям під час їхньої роботи над завданнями, додатково пояснює завдання, допомагає записати відповіді, особливо приділяючи увагу дітям з особливими освітніми потребами.

Слід пам'ятати, що постійне використання цього підходу може викликати у дітей залежність від асистента, який постійно допомагає.

Паралельне викладання: вихователь та асистент одночасно працюють з групами здобувачів освіти. Основною перевагою паралельного викладання є зменшення кількості дітей, з якими працює один вихователь, що дає змогу індивідуалізувати навчальний процес, шляхом залучення асистента, і краще

врахувати потреби здобувачів освіти. Навчальний зміст для груп може бути як однаковим так і змінюватись.

Різновидом паралельного викладання може бути навчання в навчальних центрах: групи здобувачів освіти можуть працювати з різними педагогами (вихователем, асистентом вчителя, спеціальним педагогом). Зверніть увагу учасників на те, що при застосуванні паралельного викладання між вихователем та асистентом повинен відбуватись обмін спостереженнями за прогресом у виконанні завдань дітьми, насамперед з особливими освітніми потребами, та іншими важливими моментами, оскільки фахівці працювали окремо і не могли спостерігати один за одним.

Додаткове викладання: може застосовуватись тоді, коли асистентові необхідно посилити та додатково пояснити той матеріал, що викладає вихователь. Асистент вчителя в ході заняття може повторювати інформацію від вихователя іншими словами, проводити попереднє заняття для дітей які мають особливі освітні потреби, брати участь у представленні навчального матеріалу.

Викладання в команді: основною його характеристикою є одночасне ведення заняття вихователем та асистентом. Педагог та асистент подають навчальний матеріал по черзі, підтримуючи один одного. Асистент вчителя несе таку ж відповідальність як і вихователь за представлений матеріал. Такий метод викладання не буде ефективним без належного

рівня довіри та комфортних взаємовідносин між вихователем та асистентом; вони мають бути готовими до узгодження стилів викладання.

3.3.Участь учасників команди супроводу

В умовах інклюзивного навчання лідер освітнього процесу, має забезпечити збереження цілісності професії вихователя та убезпечення його від професійного вигорання. Вирішувати це питання керівник закладу може шляхом розроблення чітких посадових інструкцій для всього персоналу та доведення до вихователів варіантів співпраці та оцінювання роботи асистентів вчителів.

Очільником команди супроводу може бути завідувач або методист ЗДО. Згідно з новими рекомендаціями, постійними учасниками супроводу є фахівець ІРЦ, практичний психолог, вчитель-логопед, вчитель-дефектолог, вихователі, асистент вихователя, асистент дитини, батьки, медична сестра та соціальний педагог. Уточнити перелік

Адміністрація закладу освіти відповідає за:

- щоденне керівництво, нагляд та оцінювання роботи персоналу ЗДО, у тому числі й асистентів вчителя;
- формування розкладу, визначення обов'язків та нагляд за асистентами вчителів спільно з вихователями та іншими фахівцями;

- надання інформації асистентам вчителів щодо відповідних правил та процедур, прийнятих у ЗДО;
- задоволення потреб асистентів вчителів у навчанні спільно з методоб'єднаннями ЗДО: можуть існувати спеціальні тренінгові потреби в сфері особистої/медичної підтримки чи безпеки управління поведінкою;
- нагляд за роботою асистентів вчителя та спілкування з вихователями та асистентами вчителів (в усній та письмовій формах) щодо графіку роботи асистентів вчителів, конкретних обов'язків та очікуваних результатів від виконання конкретних завдань;
- забезпечення роботи асистента у визначений час та формування розкладу;
- формування складу Команди супроводу;
- призначення відповідальної особи щодо координації розроблення ІПР;
- організацію роботи команди супроводу;
- контроль виконання висновку ІРЦ;
- залучення фахівців (в тому числі фахівців ІРЦ) для надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг дітям з ООП;
- контроль виконанням учасниками команди супроводу своїх функцій;
- розроблення спільно з іншими учасниками команди супроводу індивідуального навчального плану дитини з ООП;

- залучення батьків дитини з ООП до розроблення і погодження ІПР;
- оцінку діяльності педагогічних працівників, залучених до реалізації ІПР;
- моніторинг виконання ІПР.

Зазначаючи різні ролі вихователя та асистента вчителя, важливо також зазначити ролі керівника навчального закладу, адже саме керівник несе загальну відповідальність за роботу навчального закладу, у тому числі й роботу асистентів вчителя. Чітке окреслення ролей вихователя та асистента вчителя є важливим елементом успішного впровадження навчальної програми для усіх здобувачів освіти.

Вихователь відповідає за:

- попередню оцінку рівня розвитку здобувача освіти;
- планування цілей навчання, навчальних видів діяльності для окремих здобувачів освіти;
- впровадження навчальних цілей та завдань, зазначених в індивідуальному навчальному плані;
- здійснення нагляду та координації роботи асистентів вчителя та іншого персоналу, задіяного в освітньому процесі;
- оцінку та звітування щодо прогресу дітей;
- залучення батьків у процес навчання їхніх дітей;
- координацію та управління інформацією, отриманою від інших фахівців.

У роботі з асистентом вчителя вихователь здійснює:

- демонстрацію прикладу професіоналізму у виконанні роботи вихователя;
- встановлення критеріїв прийнятного виконання робочих обов'язків асистентами вчителя на початку навчального року;
- забезпечення постійного зворотного зв'язку з асистентом вчителя з метою покращення їхньої роботи;
- інформування асистентів вчителя щодо індивідуальних потреб окремих дітей;
- визначення та інформування про ролі асистента вчителя в управлінні поведінкою дітей;
- визначення обов'язків асистентів вчителя, які б допомагали вихователю у процесі викладання;
- надання допомоги асистенту вчителя у визначенні власної посадової ролі;
- забезпечення освітнього процесу дитини з ООП з урахуванням особливостей її розвитку та ІПР;
- підготовка інформації для учасників засідання команди супроводу про особливості навчально-пізнавальної діяльності дитини з ООП, її сильні сторони та потреби; результати досягнення дитиною цілей, зазначених в ІПР;
- розроблення індивідуальної програми розвитку в закладі загальної середньої освіти та в закладі дошкільної освіти;
- визначення спільно з іншими педагогічними працівниками рівня досягнення кінцевих цілей навчання; передбачених ІПР;

- створення належного мікроклімату в колективі;
- надання інформації батькам про стан засвоєння навчальної програми дитиною з ООП.

Вихователь ЗДО – проводить заняття, реалізуючи навчальні цілі, передбачені типовими навчальними програмами, які за потреби можуть бути модифікованими і зазначеними в індивідуальній програмі розвитку; виконують рекомендації корекційного педагога, психолога щодо індивідуального підходу до дитини чи закріплення певних навичок, одержаних на корекційних заняттях

Асистент вчителя відповідає за:

- адаптацію змісту та методів навчання до можливостей і потреб дитини з особливими освітніми потребами;
- застосування під час заняття (навчального процесу загалом) системи додаткових заходів, спрямованих на опанування навчального матеріалу;
- доповнення (разом з учителями) навчальної програми матеріалом, засвоєння якого необхідне учневі з особливими потребами для повноцінного життя в класі, школі, суспільстві;
- реалізацію індивідуальних навчальних планів на кожному з визначених етапів (оцінювання психофізичного стану розвитку дитини, визначення й погодження аспектів навчання, що потребують застосування спеціальних методик, певної адаптації завдань, модифікацій класного доквілля,

створення особливого графіка навчального навантаження, моніторинг результатів тощо);

- забезпечення індивідуального підходу під час занять та позакласних заходів (заняття з дитиною, яка не може працювати повний термін заняття, потребує додаткової перерви тощо).

- надання допомоги вихователям в організації, підтримці та впровадженні навчально-виховного процесу;

- моделювання додаткової позитивної ролі для здобувачів освіти, належних і ефективних міжособистісних комунікаційних навичок (вербальних, невербальних);

- моделювання безпечної практики роботи та реагування на непередбачені ситуації в міру їх виникнення;

- розширення навчальних можливостей для всіх дітей;

- індивідуалізований підхід до навчання дітей та надання індивідуальної уваги окремим з них;

- управління поведінкою здобувачів освіти, проведення спостережень відповідно до вимог вихователя;

- забезпечення додаткового часу вихователю для планування, навчання та оцінки навчально-виховного процесу;

- більшу послідовність у процесі викладання;

- кращий моніторинг та оцінку прогресу у навчанні та розвитку дітей;

- моделювання організаційних навичок та підзвітності, дотримання основних правил та процедур, прийнятих у ЗДО.

Асистент дитини покликаний бути поруч з дитиною, розуміти її індивідуальні потреби та допомагати виплескувати енергію, коли це необхідно, що дозволяє педагогу зосередитись безпосередньо на процесі навчання.

Асистент вчителя підтримує педагога в роботі з усіма здобувачами освіти в групі, забезпечуючи особистісно орієнтоване спрямування освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами, бере участь у розробленні та виконанні Індивідуальної програми розвитку здобувача освіти, адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами.

Асистент дитини:

- спостереження за дитиною з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб;
- участь в організації освітнього процесу дитини з ООП;
- участь у розробленні ІПР;
- адаптація освітнього середовища;
- навчальних матеріалів відповідно до потенційних можливостей та з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини з ООП;
- оцінка спільно з вчителем/вихователем рівня досягнення цілей, передбачених ІПР;

- підготовка інформації для учасників засідання команди супроводу за результатами спостереження за дитиною щодо її індивідуальних особливостей, інтересів та потреб;

- надання інформації батькам, педагогічним працівникам щодо особливостей розвитку дитини з ООП.

Асистент дитини – забезпечує соціально-педагогічний супровід дитини; допомагає вихователю в організації навчально-корекційного і виховного процесу; допомагає дитині у виконанні навчальних завдань; консулює батьків.

Корекційний педагог відповідає за:

- надання корекційно-розвиткових послуг дитині з ООП, згідно ІПР;

- моніторинг досягнень у відповідній сфері розвитку дитини, згідно ІПР;

- надання рекомендацій педагогічним працівникам щодо особливостей організації освітнього процесу, реалізації корекційно-розвиткових цілей в процесі навчання, технології для досягнення кінцевих цілей навчання, визначених в ІПР та застосування адаптацій (модифікацій);

- консультативна робота з батьками дитини з ООП.

С. Мироною було визначено, що найбільш повно діяльність корекційного педагога можна представити через такі функції: діагностична; орієнтаційно-прогностична; конструктивно-проектувальна; корекційна; організаційна; інформаційно-пояснювальна; комунікативно-стимулююча;

аналітико-оцінювальна; дослідницько-творча. У кожній з них вчена визначила і спрямованість на корекційну роботу, зокрема: діагностична – глибоке вивчення структури потреб дитини і визначення об'єкту корекції; орієнтаційно-прогностична – визначення завдань та етапів корекційної роботи, прогнозування її результатів; конструктивно-проектувальна – добір змісту, методів корекційної роботи; проектування змісту корекційної роботи у сім'ї; організаційна – координація роботи різних спеціалістів, необхідних для задоволення особливих потреб дитини; інформаційно-пояснювальна – відбір та опрацювання інформації, необхідної для проведення корекційної роботи; комунікативно-стимулююча – стимулювання дітей до виконання корекційних завдань, залучення батьків до роботи з дітьми; аналітико-оцінювальна – аналіз результатів корекційної роботи відповідно до поставлених завдань; дослідницько-творча – пошуки шляхів удосконалення корекційної роботи.

Проте специфічною у професійній діяльності корекційного педагога є власне корекційна функція. Її сутність полягає у виправленні чи послабленні проблем психофізичного розвитку дитини у процесі навчання та виховання, профілактиці ускладнень структури потреб; створенні умов для максимально можливого цілісного розвитку особистості дитини з ООП; формуванні дитячого колективу; навчанні

батьків прийомам організації ігрової, трудової, навчальної діяльності дитини, окремим корекційним прийомам і методам.

Корекційно-педагогічна робота корекційного педагога, гуртуючись на принципах корекційної педагогіки, будується з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей здобувачів освіти, у відповідності зі структурою і характером порушень, їх впливом на навчальну діяльність і загальний розвиток дитини.

Вчитель-логопед, що працює на постійній основі у закладі:

- знає особливості роботи та колектив ЗДО;
- знає висновок ІРЦ;
- знає історію дитини;
- є активним учасником команди супроводу;
- має результати попереднього обстеження;
- знайомий з батьками;
- має гнучкий графік;
- спостерігає за динамікою розвитку дитини.

Залучений вчитель-логопед:

- вивчає специфіку роботи та знайомиться з колективом ЗДО;
- вивчає історію дитини;
- має стати активним учасником команди супроводу;
- вивчає висновок ІРЦ;
- буде взаємодію з батьками;

- має обмежений робочий час;
- вивчає результати моніторингу успішності дитини.

Витель-логопед відповідає за:

- формування навичок письмового та усного мовного спілкування;

- навчання дітей з особливими освітніми потребами складно й послідовно, граматично й фонетично правильно викладати свої думки, розповідати про події з навколишнього життя;

- співпрацю з вихователями;

- вироблення єдиних вимог до здобувачів освіти з мовленнєвими порушеннями з боку вчителя та логопеда;

постійний обмін інформацією;

Батьки чи законні представники дитини з ООП відповідають:

- доведення інформації про дитину (стиль, спосіб навчання, успіхи, труднощі у виконанні домашніх завдань);

- прийняття участі у роботі Команди супроводу, в тому числі в розробленні ІПР;

- створення умов для навчання, виховання та розвитку дитини.

Отже, щоб інклюзивна освіта отримала прогресивний розвиток в Україні, необхідно правильне розуміння того, чим насправді являється ця система, а також сприйняття інклюзивної культури вцілому всіма учасниками процесу

навчання. Адже це не лише зміна педагогічного підходу, використання нових методик і розміщення дітей з особливими освітніми потребами в ЗДО.

Це насамперед інструмент їх соціалізації та органічної інтеграції в суспільство, який допоможе їм реалізувати себе в ньому.

3.4. Участь здобувачів освіти

Ефективне інклюзивне середовище — це не лише наявність відповідних меблів, обладнання, навчальних матеріалів, а і якість взаємодії між дітьми. Здатність взаємодіяти з іншими людьми не є вродженою рисою особистості, це вміння формується поступово, за допомогою батьків, педагогів, інших осіб. Освітнє середовище також може сприяти цьому, забезпечуючи можливості для роботи в групах, парах і наодинці в різних осередках діяльності. Роль педагогічних працівників у цьому процесі полягає у забезпеченні таких можливостей шляхом планування різних видів діяльності, які передбачають різні форми навчання та особовий склад.

Розглянемо основні форми організації діяльності:

Кооперативні групи - в осередках діяльності разом граються двоє, троє, четверо або більше дітей. Вони обмінюються матеріалами, обговорюють і реалізують свої ідеї, планують і

переплановують гру, визначають послідовність дій гравців тощо.

Робота в парах - діяльність де одночасно беруть участь двоє дітей (малювання, ліплення з тіста, складання головоломок, будівництва з кубиків, рольові ігри тощо). Це можуть бути спонтанні ігри дітей або ігри під керівництвом педагогічного працівника.

Самостійні заняття - дитина повністю поглинута якимось видом діяльності. В цьому випадку, педагогічні працівники привчають їх робити самостійний вибір і допомагають їм досягти незалежності.

Індивідуальні інструкції - одна особа (дорослий чи дитина) керує діями іншої. Роль педагогічного працівника — демонструвати і моделювати поведінку, спостерігаючи за діями і реакціями дітей. Інколи, для ефективного навчання дітей, завдання доводиться ділити на кілька послідовних етапів чи використовувати багаторазове повторення, надавати допомогу у використанні нещодавно набутих умінь.

Посильна участь дітей в організації освітнього середовища групи має бути спрямована, в першу чергу, на формування у них почуття відповідальності й розуміння того, що групова кімната належить саме їм. Це відбувається шляхом заохочення їх до участі у прийнятті рішень щодо розміщення іграшок, навчальних матеріалів, оформлення групової кімнати, розподілу відповідальності за ту чи іншу роботу (наприклад:

оформлення табличок з назвами центрів діяльності, складання розкладу чергувань, створення календарів днів народжень тощо).

Це завдання реалізується із застосуванням певних стратегій, адже в інклюзивному освітньому середовищі діти з особливими освітніми потребами щодня мають безліч можливостей для соціальної взаємодії зі своїми однолітками. Водночас, треба розуміти, що простого перебування дитини в групі для розв'язання завдань інклюзивного навчання недостатньо. Тому педагогічні працівники мають сприяти спілкуванню і взаємодії між дітьми з особливими потребами та їхніми однолітками на основі врахування особистісних рис, схильностей сильних сторін дітей при поділі їх для різноманітних видів діяльності та реалізації режимних моментів (деякі діти люблять навчати товаришів чи допомагати їм, інші виявляють певні симпатії).

Цього можна досягати різними способами. Використовуючи картки з іменами дітей, можна розсадити їх під час обіду чи занять у колі з певною доцільністю (щоб поруч із дитиною з порушенням дрібної моторики опинилася дитина, яка вже добре вміє ліпити). Одночасно ця дитина отримує доручення цій активно спілкуватися із сусідом та допомагати йому зробити виріб. Ця стратегія особливо ефективна під час роботи з дітьми, які хочуть отримувати допомогу від однолітків, а не від дорослих.

По мірі роззнайомлення дітей поміж собою потрібно переходити до самостійного обрання осередку та виду діяльності з одночасним обранням товаришів, з якими вони це робитимуть. У процесі обраної діяльності діти мають активно розраховувати один на одного. Такий підхід особливо корисний під час роботи з дітьми, які зазнають значних утруднень у процесі обрання або започаткування гри.

Значну увагу слід приділяти ретельному плануванню переходу від одного заняття до іншого, плавність, об'єм затрачених зусиль та наявність ускладнень залежить від врахування індивідуальних особливостей дітей. Адже кожна дитина здатна робити це зі своєю швидкістю, що суттєво позначається на готовності до зміни діяльності всієї групи. Тому тут не обійтися без відповідного рівня допомоги окремим здобувачам освіти з поступовим збільшенням відповідальності тих з них, хто вже готовий до цього.

Однією з головних проблем з якою стикаються педагогічні працівники є не бажання здобувачів освіти з ООП приймати участь у спільній діяльності з однолітками через боязливість, повільність, сором'язливість і так далі. Для її подолання доцільно використовувати наступні стратегії:

Пропонуйте дітям безпечне місце, звідки вони могли б спостерігати за діяльністю інших. Часто малюки багато чого

навчаються у такий спосіб і можуть повністю долучитися до гри через спостереження.

Дотримуйтесь *усталеного розпорядку дня, постійного порядку дій.* Дитина почуває себе безпечніше, коли може передбачати послідовність подій і точно знає, де розміщені ті чи інші матеріали.

Сприяйте *залученню дітей до груп.* Цього можна досягти різними методами. Вихователь може поступово розміщувати іграшки або матеріали ближче до дитини залучати до спільного виконання завдання. Невербальному спілкуванню сприяють і такі заняття, як малювання, танці чи гра на музичних інструментах.

Використовуйте *позитивні підкріплення.* Посмішка, кивок головою чи поплескування по спині можуть бути ефективнішими, ніж голосні коментарі перед усією групою. Не примушуйте дітей брати участь у групових видах діяльності, а приділяйте їм індивідуальну увагу, щоб у них з'явилося почуття довіри, необхідне для колективної роботи. Хваліть дітей за правильні дії, наприклад: «Дякую, що ти допоміг приготувати все для сніданку. Це була відмінна робота».

Звертайте увагу на зусилля, а не на результат. Під час роботи з дітьми з особливими потребами важливо насамперед звертати увагу на їхні зусилля і мотивацію, а не на кінцевий результат. Приміром, учитель може сказати: «Те, що ти робив, дуже корисно!»

У процесі розвитку позитивної соціальної взаємодії багато труднощів виникає у роботі з дітьми з поведінковими порушеннями. Такі діти погано контролюють себе, і працювати з ними в групі особливо складно. Їхня поведінка може змінюватися від високоактивної до ворожої. У процесі роботи з такими дітьми слід чітко встановлювати правила і використовувати педагогічні стратегії, що сприяють розвитку у дітей внутрішнього контролю і відповідальності. Ось деякі з них:

Обмежуйте рівень шуму і візуальної стимуляції. У групі мають бути місця, де

діти могли б гратися і працювати подалі від надмірно гамірних і жвавих осередків. Деякі гіперактивні діти занадто збуджуються від візуальної і звукової стимуляції, і для концентрації уваги їм потрібне затишне, структуроване довкілля. Іншим же активним дітям необхідна додаткова стимуляція, інакше вони швидко втрачають інтерес.

Давайте чіткі вказівки. Діти повинні розуміти, що ви від них очікуєте. У групі треба вивісити розпорядок дня, чітко позначити й розташувати у відповідних місцях матеріали. Деякі діти бажають мати своє визначене місце у групі. Правила поведінки в групі мають бути всім відомі і зрозумілі. На агресивну поведінку слід реагувати негайно. Використовуйте короткі «тайм-аути», щоб заспокоїти занадто збуджених дітей.

Навчайте дітей контролювати свої дії. Коли діти починають відчувати себе відповідальними особами, у них зменшується потреба в негативній поведінці.

Дотримуйтеся устанавленого розпорядку дня. Дітям легше переходити від одного заняття до іншого, коли вони знають послідовність дій і можуть відповідно приготуватися.

Встановлюйте чіткі правила. Правила мають бути конкретними, простими і містити відповідні обґрунтування. Приміром: «Розмовляємо врівголоса, щоб всі могли чути один одного». Важливо залучати дітей до участі у виробленні правил поведінки в групі.

Логічно і відповідно реагуйте на поведінку. Позитивна реакція, наприклад, посмішка чи похвала, сприяє повторенню і закріпленню поведінки. виправлення ж діють навпаки.

Реакція з боку дорослих має відповідати віковій дитини та її вчинкам. Наприклад, якщо малюк розлив молоко іншій дитини, йому треба просто допомогти витерти стіл і налити іншу склянку.

Проводьте заняття, що потребують співпраці. Ігри в осередках діяльності допомагають дітям навчитися приєднуватися до груп, спілкуватися, розв'язувати конфлікти, вести переговори тощо.

Навчайте соціальних умінь на прикладі однолітків. Однолітки можуть демонструвати певні дії чи види поведінки дітям з особливими потребами, щоб ті могли їх наслідувати.

Заохочуйте позитивну соціальну поведінку за допомогою щирої похвали. Через певні дії педагога діти вчаться розуміти, коли їхня поведінка є соціально прийнятною.

Похвала за певні вчинки допомагає малюкам усвідомити переваги такої поведінки.

З розумінням підходьте до індивідуальних відмінностей. Кожній дитині властивий свій темперамент, стиль навчання, рівень розвитку, здібності. Вихователі мають толерантно сприймати людські відмінності й навчати цьому дітей.

Забезпечуйте зрозумілі інструкції. Дітям з особливими освітніми потребами необхідні різноманітні інструкції педагога протягом усього дня. При цьому важливо спостерігати, чи може (і в який спосіб) дитина засвоювати інформацію під час групових занять. Можливо, її слід посадити в зручному місці (ближче до себе тощо), використовувати візуальні способи привертання уваги до важливих питань чи зменшити тривалість заняття.

Література

1. Дятленко Н. М. Асистент учителя в інклюзивному класі : навчально-методичний посібник за загальною ред. М. Ф. Войцехівського. Київ : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 172 с.

2. Єфімова С. М. Як зробити школу інклюзивною? Досвід проектної діяльності: метод. посіб. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2012. 152 с.

3. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник / Кол. авторів: Колупаєва А. А., Софій Н. З., Найда Ю. М. та ін. За заг. ред. Даниленко Л. І., К.: 2007. 128 с.

4. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів: навч. метод. посіб. Київ, 2010. 96 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).

5. Лапін А.В. Організаційно-педагогічні умови діяльності асистента вчителя в інклюзивному навчальному закладі // Електронна бібліотека НАПН України – URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/10639>.

6. Луценко І. В., Найда Ю. М. Диференційоване викладання: реалізація підходу URL: <https://www.slideshare.net/ippo-kubg/ss-30566945>.

7. Мартинчук О. В. Основи корекційної педагогіки : навч-метод. посіб. для студ. напряму підг. «Дошкільна освіта». Вид. 2-ге. Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2011. 288 с.

8. Методичні рекомендації «Особливості організації освітнього процесу у закладах освіти з інклюзивною формою навчання»: URL:[http:// www.svyatoshinruo.kiev.ua/2018-02-23-07-43-52/2018-02-23-07-58- 53/6740--q-](http://www.svyatoshinruo.kiev.ua/2018-02-23-07-43-52/2018-02-23-07-58-53/6740--q-).

9. Таранченко О. М., Найда Ю. М. Диференційоване викладання в інклюзивному класі : навч-метод. посіб. за заг. ред. А. А. Колупаєвої. Київ : Видавнича група «АТОПОЛ», 2012. 120 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).

10. Паливода А. В. Інклюзивна освіта. Посібник для батьків. Досвід Канади: посіб. Київ. 2012. 120 с.

11. Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки : підручник Ш 37. Київ : «Центр учбової літератури», 2016. 248 с.

12. 10 правил комунікації з батьками дітей з особливими освітніми потребами. URL:<https://nus.org.ua/articles/10-pravyl-komunikatsiyiz-batkamyditej-z-osoblyvymy-osvitnimy-potrebam/>.

13. Данілавічюте Е. Концептуальна модель використання МКФ-ДП в інклюзивному навчальному процес. Особлива дитина:навчання і виховання. 2018. №4. С. 53-65.

14. Кукуруза Г. В. Методологічні засади раннього втручання як системи психологічного супроводу родин, які

виховують дітей з порушеннями розвитку. Український вісник психоневрології. 2012. Т. 20, вип. 3. С. 190-191.

Додатки

Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах

1.Робочий навчальний план складений на основі типових навчальних планів з урахуванням індивідуальних особливостей дітей з особливими потребами.

2. Розробляється індивідуальний навчальний план з урахуванням висновків ПМПК.

3. Розклад уроків з урахуванням динаміки працездатності особливих дітей з дотриманням санітарно – гігієнічних вимог.

4.Особливість навчально – виховного процесу – корекційна спрямованість. 5.Відповідно до висновку ПМПК та згодою батьків розробляється індивідуальна навчальна програма, яка затверджується керівником закладу.

6.Асистент вчителя бере участь у розробленні та виконанні індивідуальних навчальних планів та програм.

7.Оцінювання здійснюється згідно з критеріями оцінювання та обсягом матеріалу, визначеним індивідуальною навчальною програмою. Воно повинно бути стимулюючим.

8.Діти з особливими потребами залучаються до позакласної та позашкільної роботи, відповідно до їх інтересів, нахилів, здібностей та стану здоров'я.

9.Передумовою у забезпеченні навчання дитини з особливими потребами є індивідуалізація навчально – виховного процесу.

10. Мета індивідуального планування:

- розроблення комплексної програми розвитку дитини, яка допоможе пристосувати середовище до потреб дитини;
- надання додаткових послуг та форм підтримки;
- організація спостереження за динамікою розвитку учня.

11. Індивідуальна програма розвитку розробляється групою фахівців (заступник директора, вчителі, асистент вчителя, психолог, логопед, вчитель – дефектолог) із обов'язковим залученням батьків. Розробляється на 1 рік. Двічі на рік переглядається і коригується.

12. Для дітей, що мають інтелектуальні порушення (ОРА+РВ та ЗПР), складні порушення зору чи слуху розробляється індивідуальний навчальний план. До нього включені: перелік навчальних предметів та корекційно – розвиткові заняття.

13. Індивідуальна навчальна програма розробляється на основі типових навчальних програм, у тому числі й спеціальних з відповідною адаптацією.

При складанні індивідуальної програми слід враховувати відповідність вимог навчальної програми та методів з потенційними можливостями дитини. Важливою є оцінка динаміки розвитку дитини, збирання відомостей про її успіхи.

14. Якщо в групі навчається 2 дитини однієї нозології, для кожної дитини розробляється та частина індивідуальної програми, що стосується її відмінностей та потреб.

Алгоритм дій керівника навчального закладу в разі організації навчання за інклюзивною формою

1. Вивчення документів дітей з ООП, які подають батьки, що мають бажання навчати дітей за інклюзивною формою.

2. Вивчення нормативно – правової бази та організаційно-методичного забезпечення інклюзивного навчання.

3. Оцінка можливостей ЗДО, щодо забезпечення права на освіту дитини з ООП:

- наявність відповідних фахівців;
- матеріально-технічне забезпечення;
- архітектурна готовність приміщення школи до навчання.

4. Погодження з управлінням освіти організації навчання в інклюзивній групі, подання необхідної документації. Вирішення питання фінансування введених посад.

6. Створення нормативно-правового, методичного забезпечення впровадження інклюзивної освіти на рівні загальноосвітнього навчального закладу (написання наказів по школі на основі наказу по управлінню освіти).

7. Створення команди психолого-педагогічного супроводу із залученням необхідних фахівців.

8. Розподіл обов'язків між членами команди, ознайомлення з посадовими інструкціями асистентів вчителів.

9.Ознайомлення педагогічних працівників з нормативно – правовими та методичними матеріалами, що стосуються організації інклюзивного навчання.

10.Складання індивідуальної програми розвитку.

11.Складання індивідуального навчального плану та індивідуальних навчальних програм.

12.Здійснення заходів по адаптації освітнього середовища до потреб дитини.

13.Здійснення контролю за якістю та особливостями оцінювання навчальних досягнень здобувача освіти.

14.Моніторинг якості інклюзивного навчання.

Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання

(лист МОНУ від 26.07.2012 № 1/9-529)

ОСЕРЕДКИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇХ ОБЛАШТУВАННЯ

Осередок для занять мистецькою діяльністю

Заохочує дітей до розвитку власної творчості та задоволення від тактильних відчуттів і користування новими матеріалами.

Стимулює розвиток вербального і невербального спілкування, малої та великої моторики й інтелектуальних умінь.

Пропоновані матеріали:

фарби, папір, ножиці, фломастери, різнокольорова крейда, тканина, різна сировина для склеювання й ліплення, природні матеріали (дерево, листя, пісок).

Вихователі відповідають за створення відповідного розвивального середовища, заохочення до спілкування, задоволення допитливості та спостережливості таким чином, щоб можна було адаптовувати види діяльності до дитячих потреб.

Осередок для гри з великими блоками

Діти вивчають багато різних речей, будуючи конструкції з блоків. Це формує математичні навички, розвиває мислення, покращує вміння розв'язувати соціальні проблеми. При цьому використовується творчість, розвивається уява, здатність до концентрації уваги тощо.

Пропоновані матеріали:

кубики різного розміру й форми для створення уявних або впізнаваних форм (наприклад, будинки, міста, ферми, зоопарки).

Вихователі й діти можуть багато чого додати до цього осередку, наприклад: іграшкові легкові та вантажні автомобілі, звірів, людей, літаки, клаптики тканини.

Осередок для сюжетно-рольової гри та драматизації

Заохочує дітей розігрувати те, що вони бачать у своєму житті, допомагає розуміти світ і приміряти на себе різні ролі.

Пропоновані матеріали:

різноманітний одяг та інший реквізит.

Протягом одного тижня вихователі можуть додавати сюди предмети для шиття.

Наступного тижня — речі для того, щоб гратися в космонавтів або циркових артистів; набір предметів для догляду за тваринами та інше.

Вибір предметів залежить від тих інтересів, які виявляють діти.

Осередок для розвитку грамотності

Розвиває навички слухання, читання і письма. Цей куточок має бути тихим. Тут діти можуть переглядати книжки, читати один одному або слухати вихователя.

Дітям пропонують створювати власні книжки та вигадувати, розігрувати і слухати оповідання.

Пропоновані матеріали:

книги, журнали, папір, ножиці, олівці, фломастери, клей.

Осередок для математичних та маніпулятивних ігор

Допомагає розвивати інтелектуальні здібності, малу моторику і координацію очей та рук. Розвиває суспільні навички у спільній роботі, обговоренні та розв'язанні проблем.

Пропоновані матеріали:

мозаїка, пазли, ігри, які допомагають дітям вчитися зіставляти й з'єднувати, рахувати й сортувати, створювати власні ігри, розвивати навички мовлення.

Осередок для музичного центру

Музика підсилює почуття, формує ритм, зміцнює малу і велику моторику, надає простір для творчості.

Може використовуватись протягом усього дня для об'єднання занять (співи, рухи, танці, музичні інструменти або прослуховування музики тощо) або як фон заняття.

Осередок для гри з піском та водою

Надає дітям безліч можливостей для реалізації своїх уявлень.

Може бути у приміщенні групи й у дворі садочка.

Тут формуються математичні поняття, наукові ідеї та розвивається творчість.

Пропоновані матеріали:

лопатки, сита, лійки, черпаки.

Заняття на свіжому повітрі

перенесене на свіже повітря. Діти можуть розвивати соціальні навички, знання з математики і пізнавати природу.

Під час ігор на свіжому повітрі розвивається мала і велика моторика. На свіжому повітрі дітям доступні заняття із догляду

за рослинами, малювання, ігри зі сніжками та глиною, стрибки через калюжі та інше.

Заняття на свіжому повітрі забезпечують багато можливостей для того, щоб діти вивчали навколишній світ. Ці заняття розглядають як продовження занять у груповій кімнаті, а тому їх потрібно планувати так само ретельно, як і заняття у групі.

Осередок науки. Дослідницько- природнича діяльність

Може використовуватися для задоволення інтересу дітей до явищ природи і різних фізичних об'єктів. Наповнення осередку може відповідати інтересам дітей, порі року чи тематичному заняттю. Діти ознайомлюються з такими фізичними властивостями тіл, як магнетизм, вологість, закон гравітації тощо.

Навчання відбувається на основі +++досягнень природничих наук, коли діти досліджують навколишній світ: дерева, рослини, тварини. Роль вихователя полягає в підсиленні наукового процесу.